

Kecskeméti Főiskola
Tanítóképző Főiskolai Kar
Pedagógiai-pszichológiai Intézeti Csoport

Az óvodáskorú gyermekek családról alkotott képe

Készítette: Forrás Brigitta Teréz
III. óvodapedagógus
Témavezető: Koltói Lilla
főiskolai adjunktus

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS.....	3
2. AZ ÓVODÁS GYERMEKEK ÉLETKORI SAJÁTOSSÁGAI	5
2.1. Az óvodás gyermekek érzelmi jellemzői.....	5
2.2. Az óvodás gyermekek gondolkodása	6
2.3. A játék, mese, rajz.....	7
2.3.1. Az óvodás gyermekek rajzi készségeinek jellemzői	7
2.3.2. A játék	10
2.3.3. A játék, a mese, a rajz diagnosztikus eszköz.....	11
3. CSALÁDI SZOCIALIZÁCIÓ	15
3.1. A válás hatása a gyermekekre.....	17
4. A KUTATÓMUNKA BEMUTATÁSA	20
4.1. A vizsgálat célja.....	20
4.2. A vizsgálati módszerek bemutatása	20
4.2.1. A Mackógyerek egy napja vizsgálati módszer bemutatása.....	20
4.2.2. A családrajz három típusa	21
4.4. A vizsgálat menete, a felvétel körülményei.....	23
4.5. A vizsgálati személyek bemutatása	25
4.6. A vizsgálati eredmények bemutatása.....	27
4.6.1. A mackógyerek kutatás elemzési szempontjai.....	27
4.6.2. A családrajzok elemzési szempontjai.....	31
4.7. Kapcsolat a családrajzok és az eljátszott történetek között	40
4.7.1. A család az, akikkel a mindennapos interakciók zajlanak	40
4.7.2. A családhoz tartoznak a testvérek is	40
4.7.3. A történetek és a rajzok témája	41
5. ÖSSZEGZÉS	43
5.1. A kutatás eredményeinek összefoglalása.....	43
6. A MÓDSZEREK ALKALMAZHATÓSÁGA AZ ÓVODÁBAN	45
IRODALOM.....	47

1. BEVEZETÉS

A dolgozatom témája az óvodáskorú gyermekek családfogalma. Dolgozatomban arra törekszem, hogy átfogó képet kapjak az óvodás gyermekek családfogalmáról, hogy mit gondolnak ők családnak, kik ennek közvetlen, szerves részei, és nekik milyen szerepeik vannak.

A család az alapvető mozgatórugója mindennek, a gyermekek a család után az óvodával találkoznak először, így az óvodában a gyermekek fejlődése alatt folyamatosan képet kapunk a családjukról, hogy honnan érkeznek minden nap a csoportba, hogy hová mennek haza. Mindezek egy óvodapedagógus számára, azért nagyon fontosak, mert akkor lehet a legtöbbet segíteni egy gyermeknek, ha nagyon jól ismerjük. A család egy olyan közeg, mely nemcsak a gyermekek, hanem minden ember számára az alapokat adják meg az élethez. Három éves korig a gyermek elsajátít mindenféle ismeretet ezzel kapcsolatban az otthon látottakból. A család az elsődleges életszintér minden gyermek számára, és a szülei adnak modellt számára, így a játékában kibontakozhat egyfajta családmóddal. Az édesanya és az édesapa egymáshoz való viszonya ad alapot, a felnőttek közötti viszonyokhoz a gyermekek számára.

A kutatásomhoz a gyermeki szerepjátékot vettem alapul. Számos kutatás beszámolt már a szerepjátékok fejlődéséről és az életkornak megfelelő szerepjáték minőségéről. A családfogalom vizsgálatánál ezt az utánzást próbáltam felhasználni, ahogyan a gyermekek a szerepjátékuk során kibontakoztathatják a családi szerepeket. A kutatás tartalmi elemzésében azok a mozzanatok, amelyek a gyermekek családi és óvodai életében elfoglalt helyére utalnak, a leginkább rámutatnak a gyermek érzelmi életére, és jellemzést adnak a környezetben elfoglalt gyermek helyéről.

Egy szokatlan, kevesek számára ismert, pszichológiai módszerrel dolgoztam a kutatásom alatt, ez a Mackógyerek egy napja nevű személyiségvizsgáló módszer volt. Ennek a módszernek az alapos ismerete és tanulmányozása után, óvodapedagógusok is alkalmazhatják a módszert a kompetenciaterületük betartásával. Tehát sem diagnosztikus, sem terápiás célt nem szolgálhat, és a kutatásomban sem szolgált. Ez volt az egyik módszer, amely segítségével próbáltam a gyermekek családról alkotott reprezentációit megfigyelni.

A dolgozathoz kapcsolódó másik anyaggyűjtési mód, a gyermekek családrajzaiból tevődik össze. Ezek a családrajzok azért készültek el, hogy a gyermekek mindennapjaiba való betekintéssel együtt, átfogó családképet kaphassak az óvodáskorú gyermekektől.

Azért tartom érdekesnek ezt a témát, mert kíváncsivá tett, hogy hogyan és miként is vélekednek a gyermekek a családjairól. Kisgyermekkorban sokkal szorosabb a szülőktől való függés, az összetartozás. Ebben a korban a gyermekeknek még nincsenek kristályos fogalmaik bizonyos dolgokról, ezért érdekelt annyira, hogy hogyan és miként gondolkodnak a családjairól.

Továbbá az is fontos szempont volt számomra, hogy a gyermekeket körülvevő szocializációs környezet hogyan jelenik meg a játékukban, reprezentációjukban és az is, hogy a későbbiek folyamán óvodapedagógusként ezt hogyan hasznosíthatom.

2. AZ ÓVODÁS GYERMEKEK ÉLETKORI SAJÁTOSSÁGAI

A két és fél-három éves kortól hétéves korig beszélhetünk óvodáskorról. A fejlődést években szokták mérni. Testfelépítésük még a kisgyermekkor jellemzőihez hasonlít. A végtagok mozgásai az idő folyamán fokozatosan ügyesednek, pontosodnak. Kézügyességük is folyamatosan fejlődik, ez a rajzolásban is megfigyelhető. Mire az iskolába lépnek folyamatosan javul a finommotorikus mozgáskoordinációjuk, illetve a rajz-, és íráskészségeik. (Vajda, 2001, 2006)

Az óvodás gyermekek jellemzői közül azért ezeket a területeket emeltem ki részletes jellemzésre, mert ezek a területek voltak szükségesek a kiválasztott módszerekhez és az eredmények összegzéséhez.

2.1. Az óvodás gyermekek érzelmi jellemzői

A gyermekek négy-öt éves korukban képesek az érzelmeik megkülönböztetésére, sőt tisztában vannak azzal is, hogy bizonyos helyzetekben milyen érzelmi állapotba fognak kerülni. Ebben a korban jelennek meg az úgynevezett öntudatos érzelmek. Ezek az alábbiak: büntudat, szégyen, és a büszkeség. Ezek az öntudatos érzelmek azért is hasznosak a gyermekek számára mert, segítenek nekik megérteni a velük szemben támasztott szociális elvárásokat. Továbbá, hogy a viselkedése megfelelt –e, ezeknek a szociális elvárásoknak. Eleinte elmondható ezekről az elvárásokról, hogy egyszerűek és konkrét cselekvésekre irányulnak. Például, hogy evés előtt kezet kell mosni. Továbbá ezeknek az érzelmeknek a kialakulása ad alapot a későbbi felelősségérzetnek is. Azonban az ok-okozati összefüggéseket még nem megfelelően látják, így sokszor olyan történésekért is magukat okolják, amelyekről valójában nem is tehetnek. Például a válás. „Az ötödik-hatodik év végére a gyerekek már képessé válnak mások és önmaguk bonyolultabb vagy ellentmondásos érzelmeinek megértésére.” (Vajda, 2001, 2006, 157. o.) Három és hat éves korban képesek lesznek már arra is a gyerekek, hogy a külső körülményektől függően juttassák felszínre az érzelmeiket. Négy, illetve az ötéves gyermekek már képesek eljátszani betanított szerepeket megfelelő mennyiségű gyakorlás után. Érdekes tény, hogy az undor érzése négy éves kor után kezd megjelenni a gyermekeknél, ekkor különül el attól az

érzéstől, amely a nem ízlőt jelenti. Ennek létrejötte viszont kulturális közvetítést igényel. (Vajda, 2001, 2006)

Általánosságban elmondható, hogy a gyermekek körülbelül négy éves korukban már képesek olyan érzelmek kimutatására, mint a felnőttek. Két-három éves korban már képesek az alábbi érzelmek kifejezésére: szégyen, büntudat, büszkeség. Az, hogy a gyermekek érzelmeinek kifejeződése hogyan fejlődik, nagyban befolyásolja az, hogy hogyan érintkeznek a szülőkkel és másokkal. A külső segítség akkor a legfontosabb a gyermek számára, ha valami negatív érzelm kifejeződésére kerül a sor, illetve nagyban függ attól, hogy milyen az esemény természete. Ezek a felnőttekkel átélt érzelmkifejeződések nagyban elősegítik a gyermekek fejlődési folyamatát, előre lendítik azt. Elmondható, hogy már három éves korban képesek a gyermekek az érzelmeik kifejezésén változtatni, ha az a felnőtteknek nem felel meg. Az érzelmi megértés a gyermekek fejlődése során folyamatosan változik, ennek a sikerességét viszont számos tényező befolyásolja. Az, hogy felnőttkorban hogyan alakul az érzelmek megfelelő alkalmazása, erősen függ attól, hogy kisgyermekkorban hogyan változik a kognitív és érzelmi fejlődés. (N. Kollár, 2004)

2.2. Az óvodás gyermekek gondolkodása

A nagyóvodások élménygondolkodásának alapja a centrálás. Egyszerre csak egy szempont szerint gondolkozik, ellentétben a felnőttekkel. (Mérei, 1993)

A gyermekek és a felnőttek eltérő világképpel rendelkeznek. A továbbiakban Piaget-ra támaszkodva igyekszem jellemezni a gyermekeknek ezt a világnézetét. Az óvodás gyermekekre rendkívüli módon jellemző az egocentrikus gondolkodás. Ez határozza meg értelmi működésük alapját. A további meghatározó jellegzetesség a prelogikus vagy műveletek előtti gondolkodás. Megfigyelhető az óvodás gyermekeknél a szinkretizmus jelensége is, „az osztályozásnak az a jellegzetes módja, amikor az osztályozás a gyermek szemléletét megragadó esetleges szempontok szerint történik (például a kék teherautó biztosan gyümölcsöt szállít, mert tegnap egy másik kék teherautó gyümölcsöt szállított).” (Vajda, 2001, 2006, 160. o.) A fizikai és a pszichés tartalmak egybeolvadnak a gyermekeknél. A negyedik életév után, a gondolkodásukra azt mondhatjuk, hogy intuitív lesz. Ennek hatására a gyermekek eljutnak a műveletek küszöbéig. Ez azt jelenti, hogy bár a gyermek észleli a különbségeket, ezeket mégis az ő sajátos nézőpontjába helyezi bele. Végül, de nem utolsó sorban a gyermekek gondolkodásáról mindenképpen elmondható,

hogy egy dolgot csak egyféle szempontból képesek megfigyelni. Illetve, hogy több szempont szerint nehezebbre esik ezek együttes megfigyelése, vagy váltogatása. (Vajda, 2001, 2006)

„Piaget nézetei szerint a felnövekvő szervezet alkalmazkodik az állandóan változó külső és belső környezethez. Ebben két alapvető és ellentétes irányú mechanizmus segíti: az asszimiláció, amely révén a tapasztalat beépül a már meglévő ismeretrendszerbe, sémába (a mechanizmus prototípusa a játék), valamint az akkomodáció, amely viszont a viselkedés külső mintákhoz való igazítását jelenti, vagyis egy már meglévő séma átalakítását új helyzetnek megfelelően (ennek prototípusa az utánozás).” (Bernáth, 1997 19.o.) Piaget úgy vélte, hogy ennek a két mechanizmusnak az állandó változása, az adaptáció folyamata adja a fejlődési folyamatot.

A gyermekek gondolkodásának fejlődési folyamatát négy fő szakaszra osztotta. Az óvodás gyermekekre vonatkozó szakasz a művelet előtti szakasz. Ebben a korban a gyermekek még nem ismerik fel azt, hogy a cselekvéseket, vagy a gondolatmenetet meg lehet fordítani. Tehát még nem képesek a logikai gondolkodáshoz alapvetően fontos műveleteknek a használatára. A gyermekek hat-hét éves korukra jutnak el arra, a szintre, amikor már képesek fejben, képzetekkel műveleteket végezni. (Bernáth, 1997)

2.3. A játék, mese, rajz

2.3.1. Az óvodás gyermekek rajzi készségeinek jellemzői

Az öt-nyolc éves gyermekek rajzait az ideovizuális ábrázolásmód jellemzi. Az ötödik életévben, a gyermekeknek általában már nő az igényük arra, hogy rajzaik valóságghűek legyenek. A megjelenített dolgokat sok esetben az határozza meg, hogy valójában miről milyen fogalmuk is van a világban. Luquet nyomán a gyermekek rajzfejlődésének ezt a szakaszát intellektuális realizmusnak nevezi. (idézi Mérei, 1993) Az elképzelt, mesebeli, valótlan dolgok együtt is megjelennek sokszor egy rajzon. A rajzokra ebben a korban sokszor jellemző a transzparencia, az átlátszóság. A gyermekek gyakran olyan részleteket is megjelenítenek, amelyek egyébként nem látszódnak. Ábrázolásukra továbbá sok esetben jellemző a több szempontúság. Ez nagyjából azt jelenti, mintha egyszerre több nézőpontból is látni lehetne a dolgokat. Ebben a korban a gyermekek mozdulatai a rajzolás során rendkívül dinamikusak, ezen lendület folytán túlszaladhatnak a vonalak. Illetve a színek

örömet nyújtanak a rajzolás során. Sok esetben ez az öröm nagyobb hangsúlyt kaphat, mint a valóság hű ábrázolás, mert a gyermek teljesen beleéli magát a színekbe. Ebből következhetnek néha tehát az élénk, szokatlan színezési technikák. Egyszerre igyekszik a valóságot ábrázolni, ugyanakkor belső mintát is követ, így érzelmileg és hangulat szempontjából egyszerre próbálja visszaadni a külvilágot. (Mérei, 1993)

Az ötéves gyermekek rajzi sajátosságai általában: a gyermek a saját ábrázolásával keveredik a belső fantáziaképei a rajzain. Az ember megjelenítésében a négyéves gyermekek általános teljesítményéhez képest ezeken a rajzokon megjelennek az ujjak, a nyak, és a ruha. Illetve már törekszik a fej arányos kialakítására. Lányoknál észrevehető legjobban a haj ábrázolása, illetve a vonalak pontos csatlakoztatása. Fiúknál ez kicsit másképpen alakul, ők törekszenek a fej és a törzs arányaira, továbbá a ruha megjelenítése náluk is jellemző. Rajzaik egocentrikusak. Gyakran jelenítik meg a saját dolgaikat, jellemző a házuk lerajzolása, és a ház mellé még magukat is oda rajzolják. Ha több ember is kerül a rajzlapra, akkor gyakran előfordul, hogy ő maga a főszereplő a képen. (Feuer, 1992)

A hatéves gyermekek rajzain fellelhető sajátosságok általában: a realitás lesz a gyermekek elsődleges célja. Még nem tűnnek el a fantasztikumok, de csökkennek. Ezáltal rajzaik inkább valósághűek lesznek. A gyermekek érzik, és tudják, hogy a megjelenített képek nem tükrözik teljes mértékben a valóságot. Ebben a korban rendszerint „megjelennek a díszítés első jegyei. Ezek lehetnek az alábbiak, pontok, köröcskék, cikk-cakk vonalak, vagy tojásdad alakok formájában. Ezek általában ritmusosan ismétlődnek a rajzokon.” (Feuer, 1992 8. o.) Gyakran jelenítenek meg egy-egy helyzetet ezek a gyermekek, de a cselekmény még nem megfigyelhető a rajzokon. Így próbálja kiegyenlíteni a távolságot a rajzi készségei és a realitás között. Az ötéves gyermekek emberrajzaihoz képest, ami átlagosságban elmondható a hatéves gyermekek emberrajzairól az az, hogy igyekeznek minél pontosabban csatlakoztatni a vonalakat egymáshoz, továbbá, már ábrázolják a haját, a homlokot és az állat is gyakran. A karokra és a lábakra jellemző, hogy kétdimenziósak. Általánosságban kijelenthető a hatéves gyermekek emberrajzairól még, hogy az emberrajzokon az arc érzelmeit még nem tudják megjeleníteni. (Feuer, 1992)

A 7-9 éves gyermekek rajzairól általánosságban elmondható, hogy még inkább törekszenek a rajzaikon a valósághű ábrázolásra. Még mindig jellemző rájuk, hogy a rajzaikban megjelennek a fantáziaképeik. Ezekre a gyermekekre jellemző a transzparens ábrázolás. Ezek a hat-, és a nyolcéves gyermekekre jellemző a leginkább. Ez azért fordul

elő, mert rendkívül kíváncsiak a körülöttük lévő dolgokra, és ezek rendszerint le is kötik a figyelmüket. Emellé társul még az is, hogy ezeknek a dolgoknak a belső tartalmára is kíváncsiak. Így gyakran előfordul, hogy rajzaikon megfigyelhető az átlátszóság. „Megjelenik a részlet utánzása a minta értelmes elemzésével és konstruktív újjáalkotásával.” (Feuer, 1992 9. o.) Ebben a korban a gyerekek megfigyelik a közvetlen környezetüket, és a rajzaikon igyekszenek hasonlóképpen ábrázolni is. Ezért a rajzaikat igyekszenek minél pontosabban elkészíteni, ennek érdekében előfordulhat, hogy radíroznak, és javítgatják a munkáikat. Sőt, az is előfordulhat, hogy a körvonalakat halványan rajzolja meg és a színezés csak ezután történik meg. A rajzaikon a teret próbálják minél inkább kitölteni. A hét-, és nyolcéves fiúkra jellemző, hogy rajzkészségei megelőzik a hasonló korú lányokét. (Feuer, 1992)

A hétéves gyermekek rajzi sajátosságai: ebben a korban jellemző a gyermekekre, hogy egyes profilú rajzokat készítenek. Ezek a profilrajzok a továbbiakban is egyre gyakrabban megfigyelhetőek a gyermekek rajzaiban. „A gyermek általában egy-egy mozzanatot választ ki a cselekményegységből és azokat töredékesen, egy-egy képen ragadja meg.” (Feuer, 1992 9. o.) A hat éves gyermekek rajzaihoz képest plusz dolgok jelennek meg a rajzaikon. Ezek az alábbiak: szemöldök, kézfej, ujjak száma, illetve előfordulhat a fül, továbbá a láb és annak helyes aránya. A hétéves lányoknál jellemző, hogy sikeresebb a lábak hosszúságának megjelenítése, a fiúknál ez inkább a fülre jellemző. Általánosságban kijelenthető, hogy a hétéves gyermekek rajzairól elmondható az, hogy logikusak, rendezettek és összetettek. Sőt, már igyekszenek a távolságot is megfelelő módon megjeleníteni. Kezdetben ez inkább még csak érzékeltetés. (Feuer, 1992)

6./ A sémajazok gyakorisága							9./ A helyes profilrajzok alakulása							
életkor éveiben	6	7	8	9	13	14	életkor éveiben	4	5	6	7	8	9	10
sémajazok (%)	98	90	78	50	7	3	helyes profilrajzok (%)	2	4	5	7	9	20	30
/ G. Kerschensteiner nyomán /														
7./ Az átlátszóság gyakoriságának előfordulása							10./ A színek használata							
életkor éveiben	6	7	8	9	10	11	életkor éveiben	6	7	8	9	10	11	
átlátszó házak (%)	70	50	30	20	10	5	egyszerű színeket használ (%)	89	85	83	48	30	30	
8./ A profilrajzok gyakorisága							összetett színeket használ (%)	11	15	17	52	70	70	
életkor éveiben	10	11	12	13	14									
profilrajzok (%)	22	30	41	36	38									

1. ábra

(Feuer, 1992)

Ahogy az a fenti táblázat mutatja, a sémajazok és a transzparencia a nagyjából hatéves gyermekekre a leginkább jellemzőek. Ezzel szemben a profilrajzok gyakorisága, a helyes profilrajzok alakulása és a színek használata - százalékban mérve szintén -, már az idősebb gyermekekre jellemzőbb inkább.

2.3.2. A játék

„A gyerekeknek sok különféle tevékenysége lehet elsődlegesen játék, sok tevékenységében szövődhet be kísérő mozzanatként a játék, de a leglényegesebb az, hogy *nincs a gyermeknek olyan élménye* - legyen az kínos vagy kellemes -, *amely ne válhatnék bármikor egy játék kiindulásává.*” (Mérei, 1993 122.o.) Körülbelül másfél éves kor után jelentkezik az utánzás örömforrása a gyermekeknél. A gyermekek szinte mindent utánoznak, a szüleiket, az óvodapedagógusait, és szinte bárkit, akit csak látnak. Továbbá az is jellemző, hogy valamilyen tárgyat próbálnak meg utánozni. Az utánzás öröme minden esetben azt jelenti, hogy ez feszültségoldás a gyermekek számára. (Mérei, 1993)

Ilyenkor is él a gyermekekben a kettős tudat, például, ha a homokozóban palacsintát süt, és éhes, akkor nem azt fogja megenni, hanem ételt kér valakitől. A realitás és a fikció kettőssége jellemző a játékukra.

Feszültség levezető és ez által örömforrás is lehet a játék tartalma is. Gyakran játszanak a gyermekek papást-mamást, utánozzák szüleiket, vagy csak egyszerűen a felnőtteket. A visszatérő elemekből felépülő játékuk során, a gyermekeknek az ad örömet,

hogy beleélik magukat a felnőttek világába, eljátsszák ezeket, s a játék során ők is szülőkké, felnőtteké válnak. Sokszor előfordul, hogy a szülők a gyermekek előtt vitatkoznak, ami a gyermekek számára nem kellemes élmény. Az egyik megszabadulási módjuk, a játékban való megismétlés. Ezáltal újra és újra eljátssza a helyzetet, és szép lassan megszabadul a kínos élménytől, sőt a veszekedés során kialakult indulatok is megfinomulnak a gyermek játéka során. (Mérei, 1993)

Ez a legtöbbet mondó gyermeklélektani háttér, amely alapja a mackógyerek napja című kutatási anyagnak. Olyan lehetőséget kínál a gyermek számára, amelyben megjelenítheti a családját, mégis burkoltan, hiszen mackókkal játszik.

A gyermekek szerepjátékához minden esetben kell valami, ami alapul szolgál a játéknak. Sok esetben, a gyermekek a felnőttek tevékenységeit veszik játékuk alapjául. Például eljátsszák, hogy ők az orvosok és megvizsgálják a beteget, aki lehet egy másik gyermektársuk, vagy egy baba is. Ezen játékok során, a gyermekek számára a legfontosabb a cselekvés (pl.: meghallgatja a sztetoszkóppal a betege hátát, megvizsgálja a torkát, stb.) ugyanakkor szükségük van a szerep eljátszásához valamiféle tárgyra, amely jelzi a szerepüket.

A mackó gyerek napja részletes leírásában is ezt veszi alapul Kürti Istvánné és Dr. Szilágyi Lilla. Adott három semleges mackó, ezalatt azt értem, hogy nincs ruhájuk, kettő nagyobb és egy kisebb. A kis mackó az ágyban fekszik, a gyermek választása tehát, hogy melyik mackó lehet az anyukája és melyik az apukája a kis mackónak. Mivel a kutatás úgy indul, hogy a kis mackó alszik és édesanyja bemegy és felébreszti, ez egyfajta alapot ad a játéknak. Ezután a gyermek döntött arról, hogyan is folytatódjon a kis mackó napja.

2.3.3. A játék, a mese, a rajz diagnosztikus eszköz

· Rajz

Az óvodás gyermekeknek a 3-9 éves korban a képzeletszerű vagy intellektuális realizmus korszakában vannak. A rajzolás ebben a korban a játék mellett a másik nagy korszak. Ebben a korban a rajzok rengeteg mindent elárulnak az alkotójukról és szándékukról. A harmadik életév betöltése után a látás veszi át a vezető szerepet a gyermekek megfigyelési tevékenységeiben. „A külső valóság, a tárgyi világ lényeges tulajdonságainak megismerésében a pontos megfigyelés, annak alapján létrehozott gondolati reprezentáció egyre nagyobb jelentőségű lesz.” (Tihanyiné, 2009 11. o.) „A gyermek képi ábrázolásában is megnyilvánuló gondolkodásmódját Piaget és

Wallon szinkretizmusnak nevezi.” (Tihanyiné, 2009 12.o.) Ez a szinkretizmus a gyermekeknél jellemzően hat-hét éves korig tart. Nagyjából azt jelenti, hogy ami számukra érzelmileg fontos, azt részletesebben kidolgozzák. A gondolkodásuk struktúrája még igencsak fejlődés alatt áll ebben a korban. Az egocentrikus gondolkodás és a centrálás, mint jellemző tulajdonság erősen megnyilvánul az óvodás gyermekek rajzain. A szimbolikus, mágikus gondolkodás a leginkább tetten érhető a gyermekek rajzi és játékkal kapcsolatos tevékenységeiben. (Tihanyiné, 2009)

Óvodapedagógusként ezért is nagyon fontos ennek a korszaknak a részletes ismerete, hiszen nemcsak a gyermekek pontos megismerését segíti elő, hanem a rajzokból rengeteg dolog kiolvasható. Természetesen belemagyarázás nélkül, hiszen egy óvodapedagógusnak be kell tartania a kompetenciaterületén belüli határokat. Ennek megfelelően viszont rengeteg tehet egy gyermekért. Egy gyermekrajz olyan sok mindent elárul az alkotójáról, de természetesen fontos megemlítenünk azt, hogy a rajzolás előtti és utáni történéseket is figyelembe kell venni. Elárulhatja nekünk, hogy éli mindennapjait, éppen milyen történések kötik le a gondolkodását és az érzelmeit, azt, hogy milyen kognitív képességei vannak, és még sorolhatnánk. Tehát mindenképpen fontos eszköze a rajz az óvodapedagógiának. Ebben a korban éli fénykorát a rajzolás a gyermekeknél, ennél több rajz életük során nem igazán fog elkészülni, mint ez alatt a pár év alatt.

A Mackógyerek egy napja

Ez a szokatlan, sokak számára ismeretlen kutatási módszer, a gyermekek legelemibb tevékenységén, a játékon alapszik. Olyan lehetőséget kínál a gyermek számára, amelyben kibontakoztathatják érzéseiket, gondolataikat. Méghozzá olyan módon, hogy ők maguk ezt észre sem veszik. Ez a lazán irányított játéktevékenység elősegíti a gyermekek környezetének részletesebb megismerését. Kiolvasható a játékukból a családi struktúrájuk és a mindennapjaik interakciói. A gyermekekhez ebben a korban különösen közel álló tárgyak jelen a vizsgálat alatt, amitől még inkább gyermekközpontú az egész vizsgálati folyamat. Plüss mackókkal és babaszobából származó tárgyakkal játszhatnak a gyermekek, ami előny, hiszen a gyermekek az óvodai mindennapjaik során is ezekkel a játékokkal találkoznak. A módszer pontos ismerete elengedhetetlen feltétel, a vizsgálat lebonyolítása szempontjából. Óvodapedagógusként viszont elősegítheti a gyermekekkel kapcsolatos megismerést, az esetleges problémák felismerését és a feloldás lehetőségét. Nem igényel sok

eszközt, sem különlegesebb helyszínt. A vizsgálat után elemzési szempontok segíthetik a játékfolyamat értelmezését, ezek bővíthetők, és változtathatóak. Jelen esetben saját szempontok voltak, amelyekre azért volt szükség, mert az óvodás gyermekek családról alkotott reprezentációit vizsgáltam. Fontos megemlíteni, hogy ezzel a módszerrel sem terápiás, sem diagnosztikus célom nem volt, hiszen ezt a vizsgálatot elsősorban a pszichológia területén alkalmazzák, de így egy bizonyos kompetenciaterületet betartva óvodapedagógusok is alkalmazhatják. Tehát ez a vizsgálat használható terápiás és diagnosztikus célra, a pszichológián belül. Leendő óvodapedagógusként viszont teljesen más célom volt ezzel a vizsgálattal.

Bábjáték

Melanie Klein pszichoanalitikusan kezelte a gyermekeket 1919-ben. Freudhoz képest (a felnőttek kezelése során a szabad asszociációs módszert alkalmazta) felhasználta a spontán játékot a gyermekek kezelése során. „Feltételezése szerint az, amit a gyermek a kötetlen játékban tesz, tudattalan vágyait, örömeit, konfliktusait jelképezi, mindazt, ami foglalkoztatja.” (Millar, 1997 255.o.) Melanie Klein (idézi Millar, 1997) volt az első, aki kezelése során babákat alkalmazott a gyermekek kezelése során, így jeleníthette meg a gyermek a családtagjait. Nagyon fontos szempontnak tartotta, hogy a játék, amelyet a gyermek egy adott pillanatban játszik, az csak és kizárólag a többi játékának ismeretében értelmezhető. Illetve az értelmezéshez szükséges a játék előtti és utáni történéseket. „A gyermekek játszanak fantáziajátékokat, de hogy egy adott játék szimbolizáló –e, vagy sem, hogy milyen indítékokra vezethető vissza, azt csak akkor dönthetjük el, ha ismerjük a gyermek otthoni helyzetét, hétköznapi és döntő fontosságú élményeit, vágyait, reményeit és félelmeit. Mindezt csak akkor tudhatjuk meg, ha nagyon jól ismerjük a gyermeket, és ő megbízik bennünk. A játék jelentősége önmagában véve másodlagos.” (Millar, 1997 257. o.)

A játékterápiához kapcsolódó tevékenység a bábjáték is. Egyébként is fontos, mert az érzelmek kivetítését, lereagálását biztosítja. „Egy jó bábdarabon keresztül elfojtásokat, vágyakat, indulatokat lehet kiélni; erősnek, hatalmasnak, csodálatosnak, hősnek lehet lenni; büntetni és jutalmazni lehet.” (Polcz, 1966 5. o.) Ekkor a gyermekben a negatív indulatai levezetődnek és feloldás jön létre. (Polcz, 1966)

A mackógyerek egy napja vizsgáló módszer tehát lényegében lehet, egy játékterápiás módszer is, itt nem bábokkal dolgozunk, hanem plüss mackókkal. A lényegük

viszont egyforma. A gyermek a játék során feloldódik, elengedi magát és ez által segítséget is adunk számára.

3. CSALÁDI SZOCIALIZÁCIÓ

A kultúra, amely körülvesz minket, kétféle közvetítést hordoz magában. Egyrészt az anyagi, tárgyi kultúrát, másrészt pedig a társadalmi gyakorlatot (ez alatt értjük például a szokásokat, hagyományokat, cselekvésmódokat). Ezek a közvetítések mind formálják, alakítják az egyedfejlődés folyamatát, illetve ezeknek a tényezőknek a megtanulása és birtoklása is velejárója a fejlődési folyamatnak. (Bernáth, 1997)

Mindezekből is következik, hogy amikor egy gyermek fejlődését vizsgáljuk figyelmen kívül hagyhatatlan tényező, az őt körülvevő szocializációs környezet. „Azok a társadalmi feltételek, melyek között a gyermek él, sokoldalúan befolyásolják fejlődését, sajátos közeget alakítanak ki számára. A szociológiai folyamatok és jellegzetességek pszichológiai hatásai közvetlenül és közvetett módon is érvényesülnek.” (Bernáth, 1997 55.o.)

A gyermek elsődleges szocializációs színtere a család. Innen sajátít el viselkedési normákat, innen modellezi még nem is tudatosan a későbbi emberi kapcsolatok mintáját. A szüleinek az egymáshoz való viszonya pedig eleve a társas kapcsolatait is meghatározza, továbbá, mindenképpen kijelenthetjük, hogy példát ad a gyermeknek a későbbi saját családalapítására, párválasztására.

Egy ember fejlődési folyamatának legmeghatározóbb része a család. Ez a legelső és leghosszabban körülvevő közösség minden ember számára az élete során. A gyermek családban szerzett tapasztalatai meghatározóak a későbbi életére nézve. Az itt megszerzett tapasztalatai tehát a legmeghatározóbbak önmagára, a világra és a közvetlen környezetére nézve is. Ezek a tapasztalatok alakítják ki benne a szokásait, a családmodellt, és nem utolsósorban az érzelmi és értelmi viszonyulásait is. Az a család, amelyben a gyermek felnő, mintát ad a gyermek számára, ez egyben követhető és tapasztalatformáló is. (Bernáth, 1997)

„Az alkalmazkodóképesség szociális összetevői is a családban formálódnak. Az adaptivitás nem biológiai meghatározóinak kifejlődése részben a szülői minták átvételén alapul, vagyis függ a családtagok problémakezelési eljárásaitól, megküzdési stratégiáitól, a nehéz helyzetekben tanúsított viselkedésüktől. Másrészt viszont múlik az egyén tárgyi és társas kompetenciáinak alakulásán is. Ez utóbbi pedig – az adottságok mellett – elsősorban a szülő-gyermek kapcsolat milyenségének függvénye.” (Bernáth, 1997 56. o.)

Az, hogy a család miként formálja a gyermek személyiségét a mindennapi élet során, akaratlanul is kialakul, de a szülők tudatos nevelési módszerei is meghatározóak. A gyermeket mindkét hatás egyformán befolyásolja. Azokat a mindennapos benyomásokat, amelyek a gyermekekre hatással vannak, és ezek spontán megszerzését szociális tanulásnak nevezzük. Az így elsajátítottak elsősorban a konkrét viselkedésben mutatkoznak meg. Ebből következik tehát, hogy a tudatos, tervszerű nevelési elvek alkalmazása, nem válik mindig viselkedésszabályozóvá. (Bernáth, 1997)

„A gyermek növekedésével egyre inkább bővül azoknak a személyeknek a száma, akik döntően befolyásolják a fejlődését. A legkorábbi időkben a csecsemő számára kiemelkedik az anya személye a társas mezőből, de emellett már a második életévtől egyre fontosabb az apa és a testvérek szerepe is. Az óvodáskorban, a nemi identitás kialakulásának és a társas szabályokkal való azonosulás idején az apa lesz a fejlődés egyik kulcsfigurája. A testvérekhez fűződő kapcsolat, a gyerek helye a testvérsorban pedig több személyiségvonás létrejöttében játszik szerepet.” (Bernáth, 1997 56.o.)

A családhoz tartozó, de nem mindennapi interakciókban részt vevő családtagoknak is van szerepük a gyermek fejlődésében. A velük való kapcsolat során a gyermek új viszony- és szereplehetőségekkel, illetve más kommunikációs lehetőségekkel is megismerkedik. Ezáltal tehát bővül a tanulható érzelmi, érték- és viselkedésminták repertoárja. Továbbá módosul és finomodik a gyermek önmagáról alkotott képe. Ez a későbbiekben is segítség a számára. (Bernáth, 1997)

Mindenképpen fontos megemlítenünk azt is, hogy a család, mint rendszer is hat a gyermekekre. A felépítése, a szerkezete, a kommunikációs sajátosságai, a családi struktúra, és a családon belüli szerepek és szövetségek, az életvitelt irányító legfontosabb szabályok. Ha a rendszerben valamiféle hiba keletkezik és az benne is marad a rendszerben, az súlyos következményekkel jár, nem segíti elő a változó életkörülményekhez való alkalmazkodást. Ha a családban az egyik tag, valamiféle veszteséget szenved el, az a család többi tagjára is hatással van. A család működésekor körkörös oksági viszonyok a jellemzőek. Ez azt jelenti, hogy ami egy személlyel történik, az kihat a család többi tagjára is. Ezekben a családi rendszerekben megkülönböztethetünk alrendszereket. Ezek a következők: a szülő-gyerek alrendszere, a testvérek alrendszere és a házaspár alrendszere. (Vajda, 2005) Ezek a családok tehát folyamatos változásokon mennek keresztül, amelyekben a felmerülő

problémákat együtt kell megoldaniuk, ugyanakkor ezek a felmerülő problémák kihatással vannak a család minden tagjára. Ez a nézet az, amely alapja a kutatásom háttérének.

„Az évek múlásával a különböző családon kívüli intézmények szerepe és személyiségfejlődést befolyásoló ereje megnő azzal, hogy új szempontokat adnak az egyénnek önmaga és a világ megítéléséhez és megértéséhez, sokféleségükkel lehetőséget nyújtanak a családi minták módosítására.” (Bernáth, 1997 57. o.)

„Alighanem széles körű az egyetértés a tekintetben, hogy a család egyik legfontosabb funkciója a gyermeknevelés, illetve, hogy a gyermeknevelésnek lehetőleg családi körben kell megvalósulnia.” (Vajda, 2005 171. o.) A családok feladata tehát, az utódnevelés, mint közös tevékenység a szülőknél. Ez a megszülető gyermek teremt vérségi kapcsolatot a két fél között. „A reprodukciós funkció magában foglalja a gyermekekről való fizikai, materiális gondolkodást, valamint a fejlődéshez, szocializációhoz szükséges pszichológiai feltételek biztosítását.” (Vajda, 2005 172. o.) Az utóbbiak két nagy csoportba sorolhatóak, ezek a spontán és a tudatosan irányított, tervezett hatások. Ez a két hatás együttese adja a gyermeknevelést. (Vajda, 2005)

„A gyermek érzelmi kiegyensúlyozottsága, biztonságérzete és érzelmi fejlődése szorosan összefügg a családi otthon légkörével.” (Kósáné, 1979 20. o.)

3.1. A válás hatása a gyermekekre

A család egyensúlya és viszonylagos harmóniája a gyermek lelki egyensúlyának az alapját adja. Viszont ez az egyensúly nagyon könnyen kibillenhet, és káros következményei lehetnek a gyermekekre. Az egyensúly megbomlásának számos oka lehet. Ilyen gyakori problémák a családban például, egy családtag megbetegedése, a szülők állásával járó problémák, vagy éppen a szülői szerepek felcserélődése. Az esetleges veszekedések, vagy éppenséggel a ki nem mondott gondok eltitkolása, burkolása, és feszültsége is ugyanolyan rossz hatással van a gyermekekre. A gyermekek sokszor a problémák tényleges okát nem tudják, csak azt érzik, hogy valami nincs rendben, és sokszor magukat hibáztatják ezért. Sok esetben azt hiszik, hogy szüleik azért veszekednek, mert ő rosszul viselkedett. (Csák, 2008)

Fontos kiemelnünk, hogy nem létezik olyan család, ahol nincsenek problémák, vagy konfliktusok. Mindenhol vannak, ezek is hozzásegítenek minket a fejlődésünkhöz. Az nem elhanyagolható, hogy hogyan oldjuk meg ezeket a gondokat. Nem szerencsés megoldás a

gyermeknek elől eltitkolni a dolgokat, sőt, igenis tudnia kell arról, hogy mi történik a családban. Azt lenne fontos szem előtt tartaniuk a szülőknek, hogy a veszekedések után üljenek le a gyermekkel együtt, és mondják el neki, hogy anyu és apu most nem értettek egyet valamiben, de ettől még téged ugyanúgy szeretnek és sajnálják, hogy végig kellett néznie a veszekedés. A gyermekeknek szükségük van a magyarázatra. (Csák, 2008)

Ha a problémákra végképp nincs megoldás, gyakran következik be válás. Ez a gyermekekben rendkívül nagy sebet ejt, ha a szülők nem megfelelően kezelik ezt, vagy éppen a gyermeket kihagyják, szem elől tévesztik ebben a folyamatban. Nagy törés a gyermekek életében és nehéz feldolgozniuk ezt a folyamatot. A válás után egyedül maradt szülőnek egymaga kell teljesítenie a szülői feladatokat. Mind a gazdasági, mind az érzelmi teendőket. A gyermekkel maradt szülő is ugyanúgy tud segíteni a gyermeknek, mint fordítva ebben a folyamatban. Nem kell, hogy feltétele legyen a válás annak, hogy a gyermek a későbbi élete során deviáns viselkedésű legyen. A szülőknek azt kellene szem előtt tartaniuk, hogy a gyermek egészséges személyiségű, boldog felnőtt lehessen. (Csák, 2008)

„A válás az érzelmi biztonságot ingatja meg a gyermekben.” (Kósáné, 1979 31. o.) A válást megelőző konfliktusos időszak mindenképpen negatív élményként hat a családtagok. Illetve, a válást bekövetkező egyik szülő távozása éppen ezért megkönnyebbülést jelenthet. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy csak akkor, ha gyermekkel maradt szülő egyedül is teljesíteni tudja a szülői feladatait. Ezután az egyedül maradt szülők, gyakran pótolni kívánják a távol élő párjukat, ennek hatására túl szoros érzelmi kötődést alakíthatnak ki a gyermekükkel. (Kósáné, 1979) Ez semmilyen esetben nem szerencsés, sem a gyermekre, sem a szülőkre nézve.

Napjainkban a válások száma már igen gyakori. Ettől azonban még tekinthetjük ártalmatlannak. Minden válás megrendíti a családtagok, leginkább a gyermekek. Sőt, a gyermekek a legtöbb megvizsgált esetben igyekeznek ezt a folyamatot visszaállítani, de leginkább arra gondolnak, hogy ez még visszafordítható. Természetesen minden gyermek másként reagál erre a folyamatra. Gyakran előfordul, hogy hiányzik nekik, a családból kivált tag, hogy önmagukat vádolják a történetekért, illetve, hogy az eltávozó szülő majd elutasítja őket. Nagyon fontos kiemelni, hogy a gyermekek számára nagyon nehéz helyzet ez. Nem szeretnék ilyenkor állást foglalni egyik szülő mellett sem, ez gyakran sikertelenül valósul meg. A gyermeknek ez a változás kihat az erkölcsi fejlődésére, illetve később beilleszkedési nehézségeket vonhat maga után. Az is előfordul, hogy szülei válása után nem csak ebben a

két emberben, hanem az egész felnőttvilággal szemben csalódik. A válásnak további következménye is lehet, hogy csökken az idő, amit a szülők a gyermekekkel töltenek. „A válás hosszabb távú következményei közé tartozik, hogy az elvált családok gyerekei felnőttkorukban kisebb házassági kedvet mutatnak, és érdekes módon ez a tendencia akkor is fennmarad, ha a szülők újránházasodnak.” (Vajda, 2002 319. o.) Tapasztalatok és kutatások mutatják, hogy legsúlyosabban az óvodás gyermekeket érinti a válás. (Vajda, 2002)

„JUDITH WALLERSTEIN szerint, a gyermeknek hat pszichológiai feladatot kell megoldania válás esetén, hogy pszichés fejlődése ne szenvedjen zavart:

1. Elfogadni a házasság felbomlásának a tényét
2. Nem elköteleződni a szülői konfliktusokban, hanem folytatni a mindennapi tevékenységet
3. Feldolgozni a veszteséget
4. Feldolgozni a haragot és önvádat
5. Elfogadni a válás állandóságának tényét
6. Realisztikus reményekkel rendelkeznie a kapcsolatot illetően” (Vajda, 2002 318. o.)

4. A KUTATÓMUNKA BEMUTATÁSA

4.1. A vizsgálat célja

A kutatásom célja elsősorban az, hogy az óvodás korú gyermekek családról alkotott képét és fogalmát megvizsgáljam. Arra fektettem a hangsúlyt, hogy a gyermekek legtermészetesebb, ugyanakkor legkomplexebb tevékenységeiben, a családról alkotott képük hogyan jelenik meg. Ez a kétféle tevékenység pedig a rajzolás és a játék. Továbbá, az is a kutatásom részét képezi, hogy ha a gyermek szülei elváltak, akkor a családról alkotott képük hogyan módosul ebben a kétféle tevékenységben.

4.2. A vizsgálati módszerek bemutatása

4.2.1. A Mackógyerek egy napja vizsgálati módszer bemutatása

A játékfolyamat lebonyolítása az alábbiakban zajlik. Adott egy nyugodt, csendes hely, ahol a gyermek játékát, nem befolyásolják külső tényezők és olyan eszközök, amelyek visszahozzák a családi ház idilljét. Ez alatt azt értem, hogy tárgyak, melyek a konyhára, a játszószobára, a hálósobára és fürdőszobára utalnak. A gyermekek megérkeznek ide, már minden a rendelkezésükre áll. Egy plüss kismackó fekszik az ágyban és még nagy mackók állnak a rendelkezésére. Ezután egy instrukció hangzik el, „Itt alszik ez a mackógyerek, anyukája most felkelti. Játszd el nekem, hogyan kel fel és mit csinál azután; mindenhez hozzányúlhatsz, mindent jól megnézhetsz!” (Kürti, 1969 53.o.). Innentől kezdve a vizsgálat vezetőjének csak a jegyzőkönyv vezetésével és a gyermek pontos és alapos megfigyelésével van dolga, amíg a gyermek játszik. Ha közben kérdéseket tesz fel, arra igyekezzünk úgy válaszolni, hogy játékfolyamatát semmiképpen se befolyásoljuk. A gyermek addig játszik, ameddig szeretne és jelzi, ha a játékát befejezte.

Ezt a vizsgálatot akkor alkalmazhatjuk, ha szeretnénk a gyermekeket és az őket körülvevő szocializációs környezetüket még jobban megismerni.

A mackógyerek egy napja, egy személyiségvizsgáló módszer. Sokféle személyiségvizsgáló módszer van már jelen a napjainkban. Ezek a módszerek alappilléreiben, a módszert megalkotó emberek nézetei szerint alakulnak. A mackógyerek egy napja munkahipotézise a következő: „a személyiség a környezettel való interakció alapját képező működési egység, amely többé-kevésbé állandó anatómiai- fiziológiai- pszichológiai jegyek összessége.” (Kürti, 1969 28. o.) Ezek a jegyek részben öröklöttek,

másik részben pedig az interakciós folyamatokban alakulnak ki, és legjobban a tevékenységekben mérhetők le. Ebből következik tehát, hogy ez a módszer a gyermekek legkomplexebb tevékenységét veszi alapul, a játszást. Illetve ebben próbálja megfigyelni a gyermeket. A kutatás megvalósítása előtt előzetes lazán irányított beszélgetést tartottak a gyermekekkel a módszer kidolgozói. Így képet kaptak tőlük, hogy melyek azok a természetes elfoglaltságú elemek, amelyeket fel tudnak használni a kutatás későbbi részében. Ez azért volt fontos, mert igyekeztek a lehető legkisebb módon a gyermekre hatni. Így ez a ráhatási felület adott lett a gyermeki minta által, és ez által nem befolyásolták a gyermekeket. Így tehát hozzá jutottak egy kategória rendszerhez, amelyet a gyermekek hoztak létre. „Ennek alapján olyan kísérleti modellt tudtunk kialakítani, amely a gyermek és a környezet között zajló interakciót tükrözi. Ennek alapján véltük megismerni, viszonylag objektív módon a gyermek személyiségét.” (Kürti, 1969 51. o.) A tevékenység tehát, amelyben a gyermek megfigyelhető lett, egy feladat formájú játék. Ez a helyzet, amelyet kialakítottak a gyermekek számára természetes, hiszen itt mindenféle tevékenységét kibontakoztathatja, illetve érzelmi megnyilvánulásai is kifejeződhetnek és nem utolsósorban tükrözi a környezetével való kapcsolatát. Így tehát a gyermekek, az eljátszott történeteik alapján utalnak a személyiségükre, illetve a környezetükkel lévő kapcsolatukra. Fontos még megjegyeznünk, hogy a gyermek a játék során egyszerre beszél és játszik. Ezt a lejegyzésnek tükröznie kell. Célszerű tehát a módszer alkalmazásakor olyan jegyzőkönyvet vezetni, amely egyidejűleg tükrözi ezt a két tevékenységet. Célszerű kéthasábos jegyzőkönyvet vezetni, egyik oldalon a szavak lehetnek, a másik oldalon pedig a hozzájuk tartozó műveletek. Ezután már csak a kísérleti helyiséget kell kialakítani. (Kürti, 1969) Ennek a helyiségnek kialakításáról, a saját kutatásom elvégzésénél írok bővebben a kutatás bemutatása előtt, a felvétel körülményeinél, és a vizsgálat meneténél.

4.2.2. A családrajz három típusa

A gyermekrajzokról elmondhatjuk általánosságban, hogy kétféle jelentésréteggel rendelkeznek. Az egyik réteg a rajzok objektív jelentését adja, a másik pedig a szubjektívet. Ezek a szubjektív jelentések az alkotó pszichés jellemzőit foglalja magában. A rajz és a személyiség is szorosan összefüggnek egymással. Nyolc, illetve kilenc éves korig két ilyen tevékenység is van, amely a gyermekek személyiségét megjeleníti, a játékon kívül a másik ilyen tevékenység a rajzolás. Mindkét tevékenység feszültségoldó, és örömforrást jelent a gyermekek számára. Szakemberek is foglalkoznak a rajzhoz kapcsolódó tevékenységek

jótevény hatásával, illetve alkalmazzák is a gyermekek konfliktusainak megoldásánál, a feszültség levezetésénél. (Tihanyiné, 2009)

„A rajzokban jól olvashatóan megjelennek társadalmi, kulturális környezeti hatások; különösen a közvetlen, elsődleges (családi) életközösség „lenyomatát” tükrözheti a gyermeki ábrázolások.” (Tihanyiné, 2009 35. o.)

A gyermekrajzok elemzésénél kétféle felületét kell megvizsgálni. Az egyik ilyen felület, a formális, grafológiai elemzés. Ezen belül azt szokás vizsgálni, hogy milyen a térhasználat, illetve a formaalakítás grafikus jegyeit kell megfigyelni. A másik felület, amely vizsgálendő, a tartalmi, szimbolikus elemzés. Itt a megjelenítés szimbolikus jegyeit lehet megvizsgálni, hogy mit is szeretne ezzel elmondani a gyermek. A két elemzés egyformán fontos, továbbá ezeket egymással összefüggésben kell elemezni. Egyes rajzok elemzésének legelső mozzanata az kell, hogy legyen, hogy milyen a rajz benyomása számunkra, mi ragadja meg elsősorban a figyelmünket. Illetve érdemes megjegyeznünk, hogy különböző szakirodalmak segítségével még nem válhatunk rajzelemzőkké, ez hosszú és tanult folyamat, amely nagyszámú rajzanyag ismerettel kell, hogy társuljon. (Tihanyiné, 2009)

A gyermekrajzok soha nem vizsgálati anyagnak készülnek. A legfőbb céljuk, ha hozzá értő emberekhez kerülnek, a gyermekek fejlesztési lehetőségének kiaknázása, vagy az élményháttér megismerése. Rendkívül sok mindent elárul egy rajz a gyermek képességeiről, viszont az én esetemben az élményháttér a fő szempont. A rajzolás alatt, és a rajzok elkészülése után, a gyermekek családjához kapcsolódó élmények, érzelmi megnyilvánulások voltak azok az eredmények, amelyek elősegítették a gyermekek családfogalmi képének feltárását. Jelen esetben tehát nem a gyermekek fejlesztési lehetőségeit segítették elő a rajzok, hanem a gyermekek fogalmi képének megismerését. A családrajzok eredendően a pszichológiai rajztesztek közé sorolhatóak, de manapság a pszichológiai rajztesztek, a pedagógiai rajzos felmérők és a pedagógiai rajzelemzések nem különíthetők el élesen egymástól, mert egymással összefüggésben élnek a köztudatban is, illetve egyikből a másikba átvett módszerek is megjelennek. A pszichológiai családrajzok elsősorban a család és a gyermek élete szempontjából bekövetkezett változásokhoz adnak segítség egy pszichológus számára. Esetemben nem erről van szó, mivel egy pszichológus hatásköre az, hogy a lélektani következtetéseket levonva segítse a gyermeket, vagy annak családját a krízis helyzetén túllépni. Sok pedagógus, aki azt hiszi, hogy egy családrajz elemzése után segíthet a gyermekén, az téved, hiszen nem hatásköre, és nem szerencsés ebbe

beleavatkozni. Még ha szakirodalom segítségével is valamilyen képet kap egy gyermek családjáról, sem szabad olyan lépéseket tennie, melyek a rajzokból kiolvasott viszonyokon segíthetnek, változtathatnak. A szakemberek tudnak ezen, megfelelő módon segíteni.

4.4. A vizsgálat menete, a felvétel körülményei

A kutatásomat a hathetes területi gyakorlatom alatt végeztem el egy dabasi óvodában a gyerekekkel, három kislánnyal és egy kisfiúval, nemek szerinti bontás alapján. Ezeket a gyermekeket ismertem a nyári gyakorlatomról is, és a 6 hét alatt még közelebb kerülhettem hozzájuk. Ez azért volt fontos, mert kellett egy bizonyos szintű kötődés, de leginkább bizalom a gyermekek részéről, hogy a kutatásaimat meg tudjam valósítani velük. Így talán jobb, átfogóbb képet kaphatok tőlük. Továbbá olyan gyermekeket választottam a kutatásom elvégzéséhez, akik személyiségbeli jellemzőik alapján képesek voltak ezt a két feladatot elvégezni. Mindezek után próbáltam olyan gyermekeket is kiválasztani a gyakorlatvezetőm segítségével, akik átlagos, hétköznapi családban élnek. Így az 5-6 éves gyermekek családképéről átfogó képet kaphatok. Továbbá olyan gyermekeket kellett kiválasztanom, akik mind életkoruknak, mind értelmi képességeikhez mérten jól rajzolnak, azért, hogy aztán elemezhető legyen a munkájuk.

A mackógyerek kutatás elvégzése előtt, a rajzoltatás zajlott a négy gyermekkel. A gyermekeknek egy családrajzot kellett készíteniük, ez volt az instrukció, innentől kezdve pedig hagytam had rajzoljanak, közben pedig megfigyeltem őket. Az arcukat figyeltem, hogy társulnak –e érzelmek a rajzoláshoz. Mivel volt némi ismeretem a gyermekek családi hátteréről, így a rajzolás után egy-két lényegre törő kérdést intéztem csak hozzájuk, illetve amit maguktól mondtam nekem a rajzoltatás alatt, a rajzok elkészülése után, azonnal lejegyeztem. Fontosnak tartottam ezen mondatok lejegyzését szóról szóra, hiszen nem véletlenül közölték velem. Továbbá azért is, mert a későbbiekben szerettem volna azt is megvizsgálni, hogy az ilyen közbeszólások az aznapi, vagy közelgő eseményekhez társultak e.

A mackógyerek egy napja nevű kutatásomat a szakirodalom alapján valósítottam meg. Mégpedig az alábbi módokon. A gyermekeket egy külön helyiségbe, a logopédiai szobába invitáltam. Ez az elszigetelt környezet azért volt fontos, mert így nem jöhettek létre zavaró tényezők, amelyek a gyermek szerepjátékát befolyásolhatták volna. Illetve a logopédiai szoba azért volt szerencsés helyiség, mert itt volt egy tükör, amelyből láthattam a gyermekek

arcát játék közben. Ez fontos szempont a történetek elemzésekor. A tükör előtti asztalon próbáltam különböző eszközökkel megvalósítani egy ház átlagos helyiségeit. Ezek a következők voltak. Volt egy szoba, amelyben egy ágy volt. Volt egy konyha, amelyben étel, tányér és evőeszköz volt. Illetve egy játéktérrel megjelenítő helyiség, itt ceruzák és kisebb, apró játékok voltak.

Próbáltam minél több időt együtt tölteni ezzel a négy gyermekkel, hogy kialakulhasson egy bizalmas légkör közöttünk, hogy ha a mackógyerek egy napja kutatáshoz érkezünk, ne féljenek egy másik helyiségben együtt maradni velem, illetve, hogy ne szorongjanak a játéktól. Továbbá megfigyelve a mindennapjaikat, olyan napon szerettem volna velük a kutatást elvégezni, amikor átlagosan érkeznek az óvodába, ahogyan a legtöbb napon, és nem befolyásolja a napjukat átlagtól eltérő történet. Mindezeket a szempontokat figyelembe véve, az erre alkalmas napon, egy kisebb szobában rendeztem be egy hosszú asztalon a mackó gyerek otthonát. Igyekeztem különböző helyszíneket megjeleníteni, konyhát; szobát; játszásra alkalmas helyiséget. Ezeket a gyermekek azonnal fel is fedezték. A szituáció a szakirodalom alapján zajlott le. Egy kis mackó feküdt az ágyban betakarva. Két nagyobb mackó volt a közelében, és az instrukció így szólt: „Itt alszik ez a mackógyerek, anyukája most felkelti. Játssz el nekem, hogyan kel fel és mit csinál azután; mindenhez hozzájuthatsz, mindent jól megnézhatsz!” (Kürti, 1969 53.o.)

Ugyanazoktól a gyermekektől kértem, hogy rajzolják le nekem a családjukat, akikkel sikerült a mackógyerek egy napja kutatást is elvégeznem. Azért tartottam ezt fontosnak, mert így a játékban és a rajzos tevékenységben azonos elemeket vélhetek felfedezni, amelyek a családfogalom képének megismerését segíthetik elő. A rajzoltatás alatt is megfigyeltem a gyermekeket, legfőképpen az érzelmi megnyilvánulásait.

A rajzok elemzése során, az általános rajzi készségekre, illetve a családtagok egymásbeli viszonyára irányultak a kidolgozási szempontok.

Azért ezeket a vizsgálati módszereket választottam, mert a gyermekek legelemibb, legalapvetőbb tevékenységeikhez kapcsolódnak, a játékhoz és a rajzhoz, illetve ezekben a tevékenységekben jól megfigyelhető és vizsgálható a gyermekeknek a családjaikról alkotott reprezentációjuk.

4.5. A vizsgálati személyek bemutatása

A személyiségi jogok védelmének érdekében a gyermekek csak és kizárólag keresztnévvel szerepelnek a dolgozatomban minden anyagában. Illetve az általuk kapott anyagot, kizárólag a dolgozatomhoz használom fel. A gyermekekről összegyűjtött információk, hat héten keresztül saját megfigyelés, és az óvodapedagógusok konzultációjával történtek. Saját megfigyelésem szempontja a játéktevékenységeik, és a gyermekek csoportban betöltött helyük volt.

Összesen négy gyermeket választottam ki a kutatásomhoz. A kiválasztás körülményeit a felvétel körülményeiben már jellemeztem. Nemek szerinti felbontás alapján egy kisfiú, és három kislány került kiválasztásra. Az egyik kislány ötéves, egy másik hatéves, a harmadik pedig hétéves. A kisfiú pedig szintén hétéves. Az ötéves kislány kivételével, a másik két kislány és a kisfiú iskolába lépnek szeptembertől.

A hétéves kisfiú, Kristóf, az azonos nemű gyermektársaival jó kapcsolatot ápol. A mindennapjaiban jellemző volt, hogy akár egy egész délelőttöt is az építőszőnyegen töltöttek közös konstrukciós játékokkal. Édesanyjával és édesapjával él a gyermek, viszont van egy húszas éveiben járó bátyja, aki nem él velük, mert a lakóhelyüktől messze jár iskolába. Illetve nem tett említést a gyermek arról, hogy gyakran találkoznának, sőt, inkább a találkozás ritkaságát emelte ki. Sok időt töltött a gyermek rajzos tevékenységekkel is. Sokat rajzol, illetve különböző valóságutánzó eszközöket készített papírból, olló és ragasztó segítségével. Például különböző szakács kiegészítőket, kötényt és a fejpánthoz hasonló fejdíszet. Társaival való játéka során magabiztos, és határozott viselkedést mutatott, ezzel ellentétben a felnőttek jelenlétében gyakran vált visszahúzódóvá.

Az ötéves kislánynak, Bíbornak két nagyon jó barátnője van a csoportban. A legtöbb időt velük töltötte a mindennapjaiban. Gyakran ültek együtt hárman a zenesarokban és játszottak a xilofonokon, sőt rögtönzött koncert bemutatót is tartottak különböző hangszerekkel, illetve ritmushangszerekkel. Édesanyjával szoros a kötődése. Gyakran játszott olyan játékokat, amelyben valamilyen dísz, - amely a fátyolt jelentette -, a hajába tűzött, ezáltal menyasszony, vagy királylány szerepet töltött be. Édesanyjával, édesapjával és az anyai ágú nagymamájával él egy családi kertés házban. A csoportban töltött hat hét alatt megfigyeltem, hogy határozott személyiségű kislány. Gyakran igényelte a dicséretet, a viselkedésének a nonverbális jegyeiből, ez észre vehető volt. Mélyen és rosszul érintették a csoportbéli barátnőivel zajló veszekedések, ekkor kirekesztett személy lett hármuk közül.

A hatéves kislányt, Majának hívják. Vezető, irányító személyiségű gyermek a csoportban. Talpraesett, a mindennapos történeteket tekintve. Az új helyzetek viszont előfordult, hogy nehézséget jelentettek számára. Ilyenkor előfordult, hogy stressz lett úrrá rajta, és ijedtségében, nem mert megszólalni. Egy nagyon jó, és kicsit kevésbé jó barátnője van a csoportban, a kevésbé jó barátnő a hétéves kislány, Kira. A gyermek középső csoportos korában gyakran végzett önkielégítést. Ezek a mindennapjaiban igen gyakran előfordultak, sokszor a legváratlanabb helyzetekben is. A gyermek óvónőjének megállapítása az volt ezzel kapcsolatban, hogy a gyermek nagy valószínűséggel teljesítményszorongással küzd. Maja az édesanyjával, a kishúgával és az édesapjával él együtt. Az édesanya még otthon van a kistestvérrel, aki körülbelül másfél éves. Az édesapja sokat van távol tőlük munkahelye miatt, belföldi sofőr. A kislány mindig örömmel számolt be nekem arról, amikor az édesapját várták haza édesanyjával együtt a hétvégére. Sokszor igényelte a megerősítést a teljesítményével kapcsolatban, és ilyenkor kétségbeesettséget és félelmet figyeltem meg rajta. Összességében elmondható, hogy igen erős jelleme van. Sok időt tölt rajzolással a kislány, illetve különböző szerepjátékokkal, ahol társaival együtt különböző helyzeteket, cselekményeket jelenítettek meg. Például, hogy várandósak, majd a baba megszületése után az édesanyák szerepkörét játszották tovább.

A hétéves kislány, Kira. A csoportban a leginkább, hasonló korú társaival jött ki a legjobban. Velük töltötte a legtöbb időt. Fiatalabb gyermektársait gyakran utasította rendre, úgy, ahogy általában az óvodapedagógusok a csoportban. Sok időt töltött a babakonyhában szerepjátékokkal, hasonlóan, mint Maja, sőt igen gyakran együtt játszották ezeket a szerepjátékokat. Kira szülei elváltak, ez a válás pedig már nem friss történet. A kislánynak van egy alsó tagozatos (második évfolyamba járó) nővére. Kira édesanyjával és a nővérével él együtt. Édesapjával tartja a kapcsolatot. Határozott jellemű gyermek.

Mindenféleképpen fontos megemlíteni, hogy az ötéves kislánnyal (Bíbor) a mackógyerek egy napja című kutatást nem sikerült elvégeznem, ezért szerepel csak három történet a vizsgálatom leírásában. Felkínáltam a gyermeknek ezt a tevékenységi lehetőséget, eleinte motivált volt, és szerette volna kipróbálni a játékot, amikor viszont a külön helyiségbe érkeztünk a kislány megijedt. Mivel nem szerettem volna erőltetni a játékot, mert láttam, hogy az ismeretlen helyzet félelmet és stresszt váltott ki belőle, ezért felajánlottam neki, hogy visszamehetünk a csoportba a többi gyermek közé, és a kislány ezzel a lehetőséggel élt. Így a mackógyerek vizsgálatát, csak három gyermekkel, a hat-, és hétéves kislánnyal és a hétéves kisfiúval sikerült megvalósítanom.

4.6. A vizsgálati eredmények bemutatása

4.6.1. A mackógyerek kutatás elemzési szempontjai

A történetek elemzési szempontjai: a családtagok szerepe a történetben; a család struktúrája; a gyerek napjának jellege; a történet kidolgozottsága és részletessége. Illetve a megfigyelt érzelmeik a játéktevékenységük alatt. Az alábbiakban, a fenti szempontok szerint elemzem a történeteket.

A családtagok szerepe a történetekben

1. A kisfiú történetében a napi rutincselekvések jutottak a szülő mackóknak. Az édesanya elvitte óvodába a bocsot, az édesapa érte ment. Hazaérve megetette a kis bocsot, majd lefektette aludni. „Aludjunk!” Túl sok minden nem derült ki a családtagok szerepéről. Annyi biztos mindketten gondoskodnak a kismackóról a történet szerint. (A) történet)
2. A fáért erdőbe induló történetben az anyamackó az, aki megtesz mindent a kismackóért. Tűzfáért megy, hogy meleg otthonuk lehessen, többször is visszamegy az erdőbe, először azért megy haza, mert a kismackó fázik. Gyerekmackó: „Anyu nagyon fázok! Menjünk haza!” Anyamackó: „Jól van kicsim, megyünk.” Másodjára, amikor visszamegy, nemcsak tűzfát, hanem mézet is visz haza a kis bocsnak és az apának. Amíg ők esznek, az anyamackó újra fáért indul, az apa otthon marad a kis boccsal, vigyáz rá, amire az anyamackó figyelmezteti is. „Bújj be az ágyba, mi is megyünk apáddal. Apád olyan nagy, hogy be sem férek a takaró alá, odafekszek elétek. Jajj, jajj, jajj, el kéne menni az erdőbe fáért. Ti maradjatok itthon, én elmegyek. És vigyázz a kismackókra!” Ebben a történetben az édesapának viszonylag kevés szerep jut, a történet játszódása alatt végig a kis mackóval az ágyban feküdt. Sőt, akkora, hogy hárman már nem is férnek el az ágyban. Az anyamackóra jut ebben a történetben minden szerep, nemcsak az ételbeszerzés, hanem a fizikai feladatok is. (Fahordás begyűjtáshoz). (B) történet)
3. A másik kislány történetében az édesapa nem jelenik meg, mint családban jelen lévő személy. Az édesanya gondoskodó, gyermekkel foglalkozó szerepet tölt be. Megreggelizteti, kimennek a kertbe, a játszótérre, megebédelteti a kis mackót, ebéd után lefekteti aludni, majd újra kiviszi, és este elaltatja. (C) történet)

A történetek összességében arra engednek következtetni, hogy a szülői szerepek legáltalánosabb vonásai megjelentek a történetekben. A mindennapokban zajló szülői

tevékenységek voltak a mérvadóak. Az anyai szerep volt az uralkodó mindhárom történetben, mégpedig a gondoskodás, a napi rutincselekvések jelentek meg. Például, az etetés, altatás.

A család struktúrája

1. Az első történet családja az anyamackóból, az apamackóból és a kismackóból tevődik össze. Nem jelenik meg sem testvér, sem másik személy a történetben. (A) történet)
2. A második történetben megjelenő szerepek, az édesanya, édesapa és bár csak egy plüss mackó volt gyermek méretű, a gyermek többes számban beszélt, és viselkedett a játékfolyamat alatt, tehát két kismackóról is beszélhetünk. (B) történet)
3. A harmadik történetben mindössze két szereplő jelent meg, az édesanya és a kismackó. Semmiféle utalást nem adott a gyermek arról, hogy a játékba több szereplőt képzelt volna. Sőt az apamackóra adódott volna lehetősége, hogy belevigye a játéktevékenységbe, de nem tette. (C) történet)

Ez a szempont arra enged következtetni, hogy a gyermekek azokat a szereplőket jelenítették meg, akikkel a mindennapi interakcióik zajlanak. Fontos megemlíteni, hogy egyik történetben sem volt teljes a család struktúrája. A kisfiú történetében hiányzik a testvér, a második történetben sem teljes a struktúra, hiányzik a testvér, a ragozásban adott jelet csak a jelenlétéről, de nem jelenítette meg. A harmadik történetben pedig sem a testvér, sem az apa szerepe nem jelent meg. Tehát elsődlegesek voltak az édesanyák, akikkel a legnagyobb érzelmi interakcióik vannak a gyermekeknek.

A gyerek napjának jellege

1. A gyermek napjának jellege a mindennapjaihoz kapcsolódik, átlagostól eltérő nem történik. Elviszik az óvodába, később érte mennek, otthon esznek együtt, majd este lefektetik aludni. Ezt a napot különlegességek nem színesítik. Úgy folyt a játéktevékenység, ahogy a gyermek, a napjainak rutinmozzanatait megszokhatta. (A) történet)
2. A második történetben nem egy megszokott hétköznapot vélhetünk felfedezni. Szembetűnőbb inkább az édesanya mindent megteremtő cselekvéseinek sorozata. A gyermek napjának jellege leginkább az anyai feláldozás felismeréséhez kapcsolódik.

Ahhoz, hogy az édesanya, az édesapa helyett is megteremti az életfeltételeket. Az óvodai környezet nem jelenik meg a történetben. (B) történet)

3. A harmadik történetben hasonlóan az elsőhöz, egy megszokott mindennapot vélhetünk felfedezni. Semmi szokásostól eltérőt nem fedeztem fel a történetben. Úgy zajlott a gyermek mindennapja, ahogyan egy gyermek megszokhatta. Otthon van édesanyjával, aki gondoskodik róla. Az óvoda ebben a történetben sem jelenik meg. (C) történet)

A gyermekek mindennapjai, mondhatjuk, ha a történetek napjainak jellegét vizsgáljuk. A háromból, egy esetben jelent meg az óvodai környezet, a másik kettőben viszont szó sem esett róla, sem utalás. A másik két történet, egy szülővel otthon töltött napra hasonlít a leginkább, sőt, olyan, mint mielőtt a gyermek, otthon van édesanyjával két éves koráig. Az, hogy a gyermekek játékában a család prioritást élvez, és nem jelenik meg az óvodai környezet, engedhet arra következtetni, hogy a gyermekeknek a családjaikban még vannak elrendezendő dolgaik, tehát vannak problémáik, amelyeken még dolgozniuk kell.

A történet kidolgozottsága és részletessége

1. Az első történetre nem jellemző a teljes kidolgozottság. Számomra leginkább nagy vonalakban jellemzett nap. A játéktevékenység során a párbeszédesek lényegre törőek voltak, kevés beszéd hangzott el és indulatszavakat sem használt a kisfiú. ” Szia! Megjöttem! Haza viszlek”. Nem tért ki az óvodában lévő részletekre, majd a haza érkezést is csak egy vacsora, majd lefekvés követte. A történet a mindennapok fő mozzanatait árulta el a gyermek életéből, de részleteket nem. Részletes kidolgozottságról tehát nem beszélhetünk. (A) történet)
2. A második történetben a kislány mackó gyerekének napja részletes volt (a többi történethez képest). A történetet visszatérő indulatszavak és kifejezések is kitöltötték. Ezek több érzelmi töltetet adtak a történetre nézve. A megkezdett fahordás a kismackó miatt hiúsult meg, majd miután az édesanya hazatért a mackóval, újra visszament a fáért, tehát nem maradt annyiban a megvalósítandó feladat. A gyermek talált módot arra, hogy a kitalált történetben megvalósuljon a kitűzött feladat. Ez szinte részletességre készíti a történetet. (B) történet)
3. A harmadik történetre sem mondható, hogy túlzottan részletes lenne. A nap legfontosabb cselekményeit figyelhetjük meg, kitöltő részek nem fedezhetőek fel benne. (C) történet)

Háromból két esetben nem beszélhetünk részletesen kidolgozott történetről. Egy történetben jelentek meg indulatszavak, érzelmi töltésre utaló mozzanatok, de ezt sem nevezhetjük részletesen kidolgozott történetnek. Ennél a szempontnál fontos figyelembe vennünk azt, hogy ez a gyermekek és a számomra is új szituáció volt, hiszen most végeztem el először ezt a módszert a gyerekekkel. Ennek az új szituációnak az ismeretlensége lehetett az egyik okozója. Továbbá azt is fontos a kidolgozottság szempontjánál megemlítenünk, hogy itt érdemes figyelembe venni a gyermekeknek a feladat iránti elkötelezettségét és értelmi fejlettségét is.

A gyermekek érzelmei a játék alatt

1. A gyermek az egész játékfolyamat alatt jó kedvű volt. Amikor a történetben oda érkezett, hogy megjött az édesapa az óvodába a kismackóért, akkor mosolygott a gyermek. Szavai lényegre törőek voltak, nem volt jellemző rá a szókincs gazdagsága, viszont a nonverbális jelei az örömet sugározták. (A) történet)
2. Kira története a többi gyermekéhez mást mutat. Az ő történetére az érzelmek gazdagsága volt jellemző. Játzott a hangjával az egész játéktevékenység alatt. Kifejezte arcmimikájával is az érzelmeit, az örömet, a bánatot, a tanácstalanságot. Arcát a tükörből nézve azt figyeltem meg, hogy az egész játék alatt jó kedvű és vidám volt, sőt motivált is a játékkal kapcsolatban. Tehát örömet figyeltem meg rajta. Továbbá a hangszín játéka mellett, indulatszavakat is használt, és szókincese gazdag volt. (B) történet)
3. Maja történetében is hasonlóan Kristóféhoz, nem jelent meg az érzelmek gazdagsága. Mondatai célra törőek voltak, semmilyen plusz információt nem mondott. A hangszínével sem játszott, viszont a nonverbális jelei örömet sugároztak, a gyermek többször is elmosolyodott és lelkiismeretesen játszott az anyamackó szerepét, aki gondoskodott a kismackójáról. (C) történet)

Megfigyelhető a három történetben, hogy ebből kettőben nem jelentek meg a gyermekek verbálisan kimutatott érzelmei. A nonverbális jegyek, viszont örömet mutattak. Kira esetében ez másként alakult, ő törekedett, mind a nonverbális, mind a verbális jelek használatára. Az ő történetéről elmondható, hogy érzelmileg telítettebb volt, mint a másik két gyermeké.

4.6.2. A családrajzok elemzési szempontjai

A rajz általános színvonala (fejlettségi szint, életkorhoz viszonyítva); a rajzlap felületének felhasználása (a figurák mérete összességében); kompozíció, térhasználat; figurák közötti távolságok (kartávolsághoz viszonyítva); kik kerülnek a lapon egymás mellé; akadályok (pl.: tárgyak), amelyek elválasztják a figurákat; méretbeli viszonyok a figurák között; ki kivel érintkezik; az egyes figurák arckifejezése vagy arctalansága (ha másoknak van arca).¹

A családrajzok elemzése

a. A rajz általános színvonala (fejlettségi szint, életkorhoz viszonyítva)

- A hétéves kisfiú emberábrázolása, a körvonal séma csoportjába sorolható. A gyermek rajza, az életkorához képest megfelelő, az egyes életkorban megjelenő szerkezeti elemek meg is jelennek a rajzán, mint például az ujjak megjelenítése, illetve egy szereplőnél még a szempillák is megjelentek. Ez az édesanya volt, és rajzolás közben még egy megjegyzés is elhangzott: „Anya szempillái. Hosszúak, de az enyémekek még hosszabbak.” Ugyanakkor saját magának nem rajzolta meg a szempillákat. Az életkori sajátosságoknak megfelelően megjelennek már a részletesebb elemek, a hason gombok, feltehetően a ruhákon, mindhárom alakon megtalálhatóak. (1. kép)
- A 6 éves kislány rajzának témája a születésnapjának megünneplése. A friss élmény hatott a rajz elkészülésére, ugyanis a közelgő születésnapját ábrázolta a kislány. A gyermek vizuális készségei életkorához képest fejlettek. Nagy csoportos gyermekről van szó, aki szeptembertől iskolába lép. Rajza, az életkori sajátosságoknak megfelelő. Gyermekrajzi fejlődése szempontjából a kislány megrajzolt emberi alakjai a körvonal sémának felelnek meg. Mint ahogyan a hat évesekre jellemző, igyekeznek egy- egy mozzanatot megjeleníteni, egy-egy helyzetet, viszont a cselekmény maga még nincs megjelenítve. Ennél a rajznál ez tökéletesen megfigyelhető. Az érzelmi telítettség is megjelenik a rajzon. A hat évesekre jellemző haj is fellelhető a rajzon. A kislány fejlett készségeit mutatja, viszont az, hogy a hat éves gyermek rajzára még nem jellemző, hogy megjelenítse az emberi arc érzelmeit, itt ennél a rajznál viszont az alakok mosolyognak. Az arc részletességét tekintve, a szempillák itt is kidolgozottak. Minden figurán megfigyelhetőek a szempillák, sőt a szemek színeire is gondot fordított a gyermek. (2. kép)

¹ Hagyományos és szimbolikus családrajzok

http://www.rajzelemzes.hu/rajzelemzes/Hagyomanyos_es_szimbolikus_csaladrajzok.html (a letöltés időpontja 2014. 03. 15.)

- A hét éves kislány rajza nem mutatja az életkori sajátosságoknak megfelelő kevert profil alkalmazását. A figuráknak lábaik nincsenek. A testarányok ábrázolása sem megfelelő, sőt a tér teljes kitöltése sem jelenik meg. Az instrukció elhangzása után, elkészültek a figurák, és a lap többi része üres maradt. Egy kérdést intéztem ekkor a gyermekhez, mely arra irányult, hogy biztosan befejezte –e rajzot, ekkor díszítette ki a figurákon kívüli teret színes vonalakkal. Egy kisiskolás korú nővére van a kislánynak, akitől sokat tanul, így a családtagok nevei is felkerültek a papírlapra. A nevek közé egy-egy álló egyenest rajzolt, mellyel elválasztotta egymástól a szavakat. Csak megjegyzésként, az álló egyenesek nélkül is tagoltnak látszódnak a szavak. Illetve egy téglalapba a család szót íratta bele egy óvodapedagógussal, majd szívet rajzolt mellé, és kiszínezte ezt a téglalapot. A rajzlap kitöltése tehát másodjára járt nagyobb sikerrel, megjelentek a díszítő elemek, de eseménybeli háttér a továbbiakban sem valósult meg. A figurák kidolgozottságánál látszik, hogy próbált valóságghűen ábrázolni a kislány. Gondot fordított arra, hogy a családtagjainak a valóságot tükröző hajszínük legyen, sőt édesanyjának szempillákat is rajzolt, továbbá a családtagok szem színeire is ügyelt a gyermek. (3. kép)

- Az ötéves kislány rajzán az életkori sajátosságok megfigyelhetőek. Az ujjak, a ruha, a haj, valamint a vonalak pontos csatlakozása egyértelműen felfedezhető a rajzon. A belső fantázia megjelenése az édesanya és a gyermek fején lévő koronával valósult meg. Az egocentrikusság is megfigyelhető, a saját házuk is megjelenített elem a rajzlapon, ez is az életkorhoz tartozó ábrázolásmód. (4. kép)

Összességében kijelenthető, hogy a gyerekek rajzai az életkoruknak megfelelnek. Néhol megjelennek hiányosságok, de sok gyermek nemrég lépett még be a következő életévébe és az új életkori sajátosságok lehet, hogy még nem alakultak ki.

b. A rajzlap felületének felhasználása (a figurák mérete összességében)

- A rajzlap felületének egészét kitöltötte a gyermek, a képen kirándulnak a szüleivel együtt. A figurák mérete a rajzlap tekintetében függvényében megfelelő, A/5-ös méretű rajzlapra készült el a rajz, és a kirándulás megjelenítésében az emberfigurák megjelenítésének aránya megfelelő. A rajzlapot tehát, teljes egészében kitöltötte a gyermek. (1. kép)

- A rajzlap felületének felhasználása, a rajzlap méretéhez igazodva (A/5), a gyermek figuráinak mérete megfelelő. A figurák testrészeinek arányát vizsgálva, azt vehetjük észre, hogy a karok rövidebbek, és a nyak részek viszont hosszabbak az arányosságot tekintve. A

rajzon a térhasználatnál megfigyelhető, hogy hangsúlyos részt kap, a lap közepére rajzolt asztal, amelyen a születésnap tortája van. Rajzolás közben meg is említette, hogy a tortán még tűzijáték is van. Megfigyelhető egy kissé elnagyolt színezés. Továbbá az, hogy háttér nincs megjelenítve, viszont van padló, amin a figurák állnak. Illetve megjelenik a rajzon a gyermek neve, melyet ő saját maga írt rá a papírlapra. (2. kép)

- A hét éves kislány rajza nem mutatja az életkori sajátosságoknak megfelelő kevert profil alkalmazását. A figuráknak lábaik nincsenek. A testarányok ábrázolása sem megfelelő, sőt a tér teljes kitöltése sem jelenik meg. Az instrukció elhangzása után, elkészültek a figurák, és a lap többi része üres maradt. Egy kérdést intéztem ekkor a gyermekhez, mely arra irányult, hogy biztosan befejezte-e rajzot, ekkor díszítette ki a figurákon kívüli teret színes vonalakkal. Egy kisiskolás korú nővére van a kislánynak, akitől sokat tanul, így a családtagok nevei is felkerültek a papírlapra. (3. kép)

- A rajzlap egész felülete kihasznált nagyjából, ám a figurák mérete a rajzlaphoz viszonyítva nagy, illetve a testarányok még aránytalanok. Így kitöltötte a gyermek a rajzlapot. Az időjárás egy mosolygós Nappal jelenik meg, de sem háttér, sem égbolt, sem fű vagy ahhoz hasonló nincs megjelenítve a rajzon. (4. kép)

A gyermekek a legtöbb esetben kihasználták a rajzlap egész felületét, illetve egy esettől eltekintve a figurák méretei a rajzlap méretéhez viszonyítva megfelelőek.

c. Kompozíció, térhasználat

- A kompozíció, a térhasználat a rajz témájának megfelelő, a kiránduláson megjelenő hegyek vannak a háttérben, előtérben a család három tagja, az édesapa, édesanya és végül a gyermek, továbbá egy derűsen sütő nap, kék égbolt és madarak az égen. Ugyanakkor a „lap szélén állnak”, nincs alattuk sem fű, sem megrajzolt talaj. (1. kép)

- A kislány a rajzán a teret jól kihasználta. Az asztal mérete, amelyen a születésnap tortája van, kicsit nagy az emberalakokhoz képest. (2. kép)

- A nevek közé egy-egy álló egyenest rajzolt, mellyel elválasztotta egymástól a szavakat. Csak megjegyzésként, az álló egyenesek nélkül is tagoltnak látszódnak a szavak. Illetve egy téglalapba a család szót íratta bele egy óvodapedagógussal, majd szívet rajzolt mellé, és kiszínezte ezt a téglalapot. A rajzlap kitöltése tehát másodjára járt mondhatni sikerrel, megjelentek a díszítő elemek, de eseménybeli háttér a továbbiakban sem valósult meg. (3. kép)

- A kislány a rajzot nem a legnyugodtabb pillanatában készítette, talán hatással volt ez a kompozícióra. A figurái kicsit rendezetlenek az elrendezésüket tekintve. Volt két személy a rajzon, akik csak a rajzolás legvégén gyorsan kerültek oda. Összességében tehát nem mondható el az, hogy tudatosan ügyelt volna a gyermek az elrendezésre. (4. kép)

Két rajzról kijelenthető, hogy a tér kihasználása tudatos jelenséget mutat, két rajznál viszont ez nem így történt.

d. Figurák közötti távolság (kartávolsághoz viszonyítva)

- A figurák közötti távolság csekély, az édesapa és az édesanya között valamivel kicsit több távolság fedezhető fel, mint az édesanya és a gyermek között. A gyermek szinte összeér az édesanyjával. Ha a kartávolságot vesszük alapul a figurák között, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy valóban közel állnak egymáshoz a figurák. (1. kép)

- A figurák közötti távolság kevés, a gyermek és a testvére között pedig nincs is, összeérnek. A kislánynak van egy fiatalabb húga, akivel jó viszonyban vannak, és erős a kötődés a kislány részéről a kishúga felé. (2. kép)

- A figurák közötti távolság a kartávolságot alapul véve nagy. (3. kép)

- A figurák közel helyezkednek el egymás mellett, helyenként egymással érintkeznek is. (4. kép)

Három esetben a figurák közötti távolság harmonikus családi életre enged következtetni, egy esetben viszont a rajzokon a figurák nem csak távol vannak egymástól, hanem még el is választva.

e. Kik kerülnek a lapon egymás mellé

- A rajzlapon a figurák balról jobbra haladva az alábbi sorrendben jelennek meg: édesapa, édesanya, gyermek. Ők egymás mellett állnak. (A gyermektől tudom, hogy van egy idősebb húszas éveiben járó testvére, akit azért nem rajzolt rá a rajzlagra, mert ő már nem lakik velük, messze lakik tőlük. Egy idősebb fiútestvérről van szó.) (1. kép)

- Az asztal egyik oldalán vannak a szülők, a másik oldalon pedig a két lánytestvér. A kislány az édesapját rajzolta először a rajzlagra. Ő sokat van távol a munkája miatt, de a család három női tagja süteménnyel és sok szeretettel várják a haza érkezését. Másodjára édesanyját rajzolta le, utána következett a kishúga és végül ő maga. (2. kép)

- A rajzlapon balról jobbra haladási irányban a figurák sorrendje a következő, a gyermek maga, édesapa, édesanya, lány testvér. Ebből következik tehát, hogy kik is kerültek egymás mellé a rajzlapon. (3. kép)
- A figurák a rajzlapon balról jobbra haladva így jelennek meg: nagymama, édesapa, édesanya és a gyermek. (4. kép)

Érdekes jellemző, hogy három rajz esetében, hogy saját maguk mindannyian a lap jobb oldalán helyezkednek el, egy esetben áll a gyermek a lap bal oldalán. Továbbá, a gyermekek mellett legközelebb álló figurák a szülők.

f. Akadályok (pl. tárgyak), amelyek elválasztják a figurákat

- Akadályok, tárgyak nem jelennek meg a figurák között. (1. kép)
- Mint ahogy már fentebb is említettem a rajzlapon a családtagok az asztal két oldalán jelennek meg. Az egyik oldalon a szülők, az édesanya és az édesapa. A másik oldalon pedig a két lánygyermek. Az asztal tekinthető tehát akadállynak is a szülők és a gyermekek között. (2. kép)
- Akadályok, tárgyak nincsenek a családtagok között, egy-egy díszítő álló egyenes van a kislány és az apa között, illetve a lány testvér és az anya között. (3. kép)
- Az édesanya mellett található egy ház, a családi házuk, amelyben élnek és mellette a kislány. Így tehát a ház az édesanya és a gyermek között helyezkedik el, akadályként, mely elválasztja őket egymás mellől. A gyermek legelőször az édesanyját rajzolta, majd az édesapját, utána önmagát, és a legvégén a nagymamát. A nagymamájával együtt élnek. (4. kép)

Négyből három esetben megjelennek akadályok a figurák között.

g. Méretbeli viszonyok a figurák között

- A méretbeli viszonyok alakulása, az édesapa a legmagasabb, utána következik az édesanya, majd a gyermek. (1. kép)
- A méretbeli viszonyok az alábbiak szerint alakultak a rajzon, a legmagasabb figura az édesapa lett, utána következik az édesanya, akivel körülbelül egyforma magas a kislány, és a kishúga a legalacsonyabb a rajzon. (2. kép)
- A figurák méretbeli arányai a következőképpen alakultak, az apa, anya és a testvér körülbelül egyforma nagyságú és náluk valamivel nagyobb a gyermek saját maga. (3. kép)

- A gyermek a legnagyobbnak önmagát ábrázolta, utána következik az édesanya és a nagymama, akik körülbelül egyforma nagyságúak és legvégül az édesapa, aki a legkisebb négyük közül. A gyermek saját ábrázolásából hiányzik az egyik karja. Az édesanya és a gyermek ruhája ki van színezve, a nagymamáé nem, illetve az édesanya ruhája elkülöníthető két részre is. A figurák mindegyikén láthatóak szempillák. Továbbá a ház is némileg kidolgozott, ajtó, ablak, lépcső, a tető vonala is megfigyelhető. (4. kép)

Négyből három rajzon megfigyelhető, hogy az édesapa a legmagasabb, ezután következik az édesanya, majd a gyermek saját maga. Egy esetben volt ez a megállapítás másként, de ott a gyermek életkori sajátossága az egocentrikus gondolkodásmód következtében kialakuló megjelenés, miszerint a gyermek a legnagyobb a figurák között.

h. Ki kivel érintkezik

- Az édesanya érintkezik a rajzon a gyermek ujjaival. (1. kép)
- Két figura érintkezik egymással, a két testvér. (2. kép)
- A családtagok egymással nem érintkeznek a rajzon. (3. kép)
- A figurák a rajzlapon balról jobbra haladva így jelennek meg: nagymama, édesapa, édesanya és a gyermek. A nagymama, az édesapa, és az édesanya érintkeznek egymással. (4. kép)

Négyből két esetben jelenik meg érintkezés, az egyiknél az édesanya érintkezik a gyermekkel, a másik esetben pedig a testvérpár érintkezik egymással. A másik két esetben nem jelenik meg a figurák közötti érintkezés.

i. Az egyes figurák arckifejezése vagy arctalansága (ha másoknak van arca)

- Mindhárom figura arca boldogságot, örömet sugároz, mosolyognak mindannyian. A rajz sokszínű, a hegyek vonalrajza bordó, mint ahogyan a figurák is, viszont a hegyek ábrázolása zöld színnel történt. Az égbolt kék, amelyen fekete madarak szállnak és a Nap pedig citromsárga. Összességében tehát kijelenthető, hogy globálisan pozitív családrajzról beszélünk. (1. kép)
- Az arckifejezések boldogságot sugároznak. Az arcok mosolyognak. A kép egy harmonikus, családi születésnap ünnepelést jelenít meg. Az uralkodó színek a rajzon a narancssárga és a barna. (2. kép)
- A figurák arcai mosolygósak. Érzelmi megjelenítés tehát felfedezhető a rajzon. (3. kép)

- A figurák arcai mosolyognak, boldogságot és örömet sugároznak. (4. kép)

Mindegyik rajzon megfigyelhető az arcokon az érzelmek kifejezése, minden figura mosolyog.

Kristóf

1. kép (Kristóf, 7 éves)

A képet megvizsgálva láthatjuk, hogy a figuráknak nincsenek lábfejeik, a hegyek pedig hegyes, határozott vonalvezetésűek. Összességében tehát elmondható a rajzról, hogy globálisan pozitív.

Maja

2. kép (Maja 6 éves)

A négy figurát megvizsgálva, a kislány saját magának az alakját dolgozta ki a leginkább, ott színezett a legpontosabban, csak a saját maga arcát színezte ki. A rajzolás alatt, tett is egy megjegyzést a számomra: „Nézd, milyen jó a hajam!” Már inkább a hét éves korra jellemző a transzparencia, átlátszóság, itt is megjelenik, a testekre rajzolta rá a kislány a ruháikat. Érdekes a rajzon, hogy a kishúg és az édesapa ábrázolása között felfedezhetünk némi hasonlóságot, illetve azt, hogy a kistestvérnek a képen nincsenek karjai. Az is érdekes a testvérábrázolásnál, hogy olyan színekkel jelenítette meg, amelyek mintegy beleolvadnak a környezetbe. Megfigyelhető továbbá a rajzon, az anyai és gyermek ábrázolásának egyformasága. Ez az anyára való hasonlítási vágygal köthető össze. A szakirodalom szerint a rövid kar(ok) jelezhetnek zárkózottságot, visszahúzódást, túlzott törekvést a megfelelő viselkedésre, erős megfelelni akarást.

Kira

3. kép (Kira, 7 éves)

A figurák kidolgozottságánál látszik, hogy próbált valósághűen ábrázolni a kislány. Gondot fordított arra, hogy a családtagjainak a valóságot tükröző hajszínük legyen, sőt édesanyjának szempillákat is rajzolt, továbbá a családtagok szem színeire is ügyelt a gyermek. Ezzel szemben viszont azt is fontos megjegyeznünk, hogy a figuráknak nincsenek lábai. Az életkorának megfelelő kézábrázolás, az arányok megtartása egyáltalán nem mondható jellemzőnek. A színeket bátran használja. A legjellemzőbb szín, amelyet használ a rózsaszín és a lila. A gyermek még mutatja a hatéves gyermekek egyik jellegzetességét, a tojásdad alakokat. A családrajz szembetűnő díszítő jegyei utólagos megjelenítéssel kerültek oda. Ezt

azért fontos megemlíteni, mert a családrajzoknál sok esetben az utolsó pillanatban kerülnek megjelenítésre a fontos elemek. A térhasználat a rajzlapon, a figurák határozott vonallal való elkülönítése egymástól, illetve a figurák aránytalansága és ki nem dolgozottsága miatt, a hétéves kislány rajza globálisan negatívnak minősül. A regrediáltság tehát megfigyelhető. Ez lehet a válás fel nem dolgozottságának az eredménye is, ha a gyermek háttér információit vizsgáljuk.

Bíbor

4. kép (Bíbor, 5 éves)

A gyermek a színeket is bátran használja, zöldet, narancssárgát, kéket és a lilát is. A gyermek rajzolása során, a rajzolást édesanyjával kezdte, magával folytatta, ezután következett édesapja, és a legvégén, szinte pár vonallal a nagymama került megjelenítésre. Fontos azonban megjegyeznünk azt, hogy mielőtt a gyermek a családrajzot elkészítette a csoportbeli társaival kicsit összeveszett, illetve rajzolás közben gyakran kísérté figyelemmel őket, nem volt maximális a figyelme a rajzolás során. Ennél a rajznál is megfigyelhető, az anya lánya azonosulás. Viszont az édesapa mérete feltűnően kisebb a többi figuráétól. A rajzról megállapítható, hogy globálisan pozitív.

4.7. Kapcsolat a családrajzok és az eljátszott történetek között

4.7.1. A család az, akikkel a mindennapos interakciók zajlanak

Két gyermek rajzából és történetéből azt a következtetést vontam le, hogy a két gyermek azokat az embereket tekinti közvetlenül a nukleáris családjának, akik velük egy háztartásban is élnek. Bíbor az édesanyjával, az édesapjával és az anyai ágú nagymamájával él egy háztartásban. Ő történetet nem játszott el, viszont a rajzain a vele egy háztartásban élő személyek jelentek meg. Kristóf, mind a rajzát, mind a történetét tekintve ugyanezt jelenítette meg. Édesanyjával, édesapjával él együtt, viszont van egy testvére, aki életvitelszerűen nem él velük, így sem a rajzon, sem a történetben nem jelent meg. Maja története is ezt mutatta, annyi különbséggel, hogy az ő történetében sem az apa, sem a kistestvér nem jelent meg, utalás sem történt velük kapcsolatban, a rajzán viszont mindenkit feltüntetett, akivel együtt él. Édesanyját, édesapját, és a kishúgát is. Kira ebből a szempontból teljesen másként viselkedett, mind a történetet, mind a rajzot tekintve. Szülei már régebben elváltak, életvitelszerűen régebb óta nem élnek együtt, édesanyjával és nővérével él együtt, édesapjával csak ritkábban, hétvégente találkozik. A rajzán is, és a történetében is megjelenítette viszont az édesapját. Rajzát tekintve megfigyelhető regrediáltsága, hiszen hétéves kora ellenére emberrajza nem mutatja a hétéves gyermekekre jellemző rajzi készségeket. Ez a regrediáltság, feltehetően a szülők válása következtében alakult ki. Emberalakjainak nincsenek lábai, határozott, színes vonalakkal választotta el a figurákat egymástól a képen. A családrajza tehát mutathatja azt, hogy a gyermek, a szülei válását még nem tudta feldolgozni, ezzel szemben mind a rajzán, mind a történetében megjelent az édesapja, tehát arra következtetek, hogy családjának tekinti az édesapját is, nem mint életvitelszerűen vele élő személyt, hanem úgy, hogy szeretné, hogy a mindennapjai része legyen.

4.7.2. A családhoz tartoznak a testvérek is

A testvérek viszonya is megfigyelhető a rajzok és a történetek kapcsolatában. Maja rajza mutat érdekességet ezzel kapcsolatban. Kishúgával együtt különülnek el a szüleitől, a saját maga ábrázolásában belelóg a keze a kishúg arcába, és szinte beszorítja a kicsit az asztalhoz. Történetében továbbá meg sem jelent a kishúg. A gyermek érzelmi életében megfigyeltem a kishúggal kapcsolatos kettősséget. Mégpedig azt, hogy büszkén mesél róla, de amikor reggel hárman érkeztek az óvodába (édesanyja, húga és ő maga), tekintetében, arcmimikájában és testbeszédében felfedezni véltem némi féltékenységet. A gyermek valószínűleg egyébként is szorongásban szenved, a kistestvér születése ezen nem segített,

sőt így még nagyobb esély volt a testvérféltékenység kialakulására. Erre azért következtettem még, mert a családrajzon a kishúg áll közte és édesanyja között. A testvérféltékenység egyébként bármelyik családban előfordulhat. Az óvodás gyermekek gondolkodása másképp érzékeli még egy másik gyermek érkezését a családba. Kristófnak sem a történetében, sem a rajzában nem fedezhető fel az idősebb testvére. Ezt a mindennapos interakcióknál már említettem. Kira esete, a testvérral szemben teljesen mást mutat. Történetében voltak utalások a testvére meglétére, de nem volt több plüss mackó, hogy meg is tudja jeleníteni. A rajzán is megjelent a testvére, sőt ő és a nővére a sor két szélén mintegy közre fogták az édesanyját és az édesapát. A testvérek tehát a gyermekek szemszögéből is a nukleáris családjuk részéhez tartoznak.

4.7.3. A történetek és a rajzok témája

Három esetben kijelenthető, hogy a családrajzok és a történetek témája, tartalma között összefüggés van. Kristóf rajza egy családi kirándulást, története pedig egy megszokott mindennapot ábrázol. Maja rajza a születésnapjához kapcsolódik, története pedig egy édesanyjával otthon eltöltött napot. Bíbor rajza a családját ábrázolja (ő nem játszott el történetet.). Ezeknek a gyermekeknek a tevékenységeiben fellelhető az, hogy a családhoz tartoznak az olyan események is, amelyeket együtt, közösen végeznek. Egy közelgő születésnap megünneplése, egy közös kirándulás a hegyekben, illetve a legalapvetőbb esetben pedig a mindennapok a mérvadóak, ha a családról beszélünk. Kira esete itt is mást mutat. Története részben kapcsolódik a mindennapos interakciókhoz. Azért mert megjelenítette az édesanya odaadó, gyermekeiért mindent megteremtő környezetet, de nem szokványos, hanem valamiféle mesei módon. Rajzán cselekménysorozat, vagy történet viszont egyáltalán nem fedezhető fel. Tehát kijelenthető, hogy a családhoz hozzá tartoznak azok az események, amelyek a család többi tagját is érintik.

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy a gyermekeknek a családról alkotott képében a szüleik és a testvéreik jelennek meg elsősorban. Illetve, ha egy adott esetben a válást tekintjük, mint megváltozott környezetet, akkor a válást még fel nem dolgozó gyermek is a családjá ugyanolyan részeként kezeli a családból eltávozott szülőjét. Így tehát ennél a négy gyermeknél elmondhatjuk azt, hogy azokat az embereket tekintik elsődleges családjuknak, akik a mindennapjaik részét képezik, egy esetben pedig ezt annyival egészíteném ki, hogy azokat a személyeket is ide sorolják, akiket ugyanúgy a mindennapjaikba szeretnének tudni. Tehát azokat is családjuknak tekintik, akikkel együtt szeretnének élni minden nap.

Továbbá a családhoz tartoznak a megfigyelések alapján, azok a cselekmények, amelyek a család minden tagját érintik. Például egy kirándulás, egy gyermek születésnapja.

A gyermekek családról alkotott képe, tehát megnyilvánul a közös programokban, továbbá azokban az embereken, akik a mindennapjaikat velük együtt élik. Ezek az emberek általánosságban a szülők és a testvérek.

5. ÖSSZEGZÉS

5.1. A kutatás eredményeinek összefoglalása

A kutatási célom az volt, hogy a gyermekek legkomplexebb, ugyanakkor a legelemibb tevékenységeiben felleljem a családképük fogalmát. Konkrétan pedig kétféle tevékenységükben, a rajzolásban és a játékban.

Ennek a két tevékenységnek a közös jegyeit kerestem, illetve azt, hogy ezekben a tevékenységekben, hogy jelenik meg a családkép. Továbbá, azt, hogyha ebben a környezetben változás következik be, az hogyan jelenik meg a tevékenységek során. Ez a változás konkrétan a szülők válása. De a legfőbb célom tehát, egy átfogó családkép tettenérése a kétféle tevékenységet együtt tekintve.

A Mackógyerek egy napja egy szokatlan, pszichológusok által használt vizsgálati módszer. Alapja a gyermekek „szabad” játéktevékenysége. Lazán irányított játéktevékenység a gyermekekhez közel álló tárgyakkal, és vizsgálható vele, hogy a gyermekek hogyan vélekednek családjairól, milyen a családról alkotott reprezentációjuk.

Ennek érdekében ezzel a négy gyermekkel próbáltam több időt eltölteni a hat hét alatt. Ez azért volt fontos számomra, mert fontosnak tartottam, hogy természetesebb legyen közöttünk a légkör, hogy megbízzanak bennem, ugyanúgy, mint az óvodapedagógusaikban. Továbbá azért is, mert így még inkább megfigyelhettem őket, mind a játéktevékenységeikben, mind a csoportban betöltött helyükben, és az érzelmi életükben. Próbáltam tehát egy bizalmas légkört teremteni velük. Így sokszor maguktól is elmeséltek nekem dolgokat, máskor pedig, ha valamiről megkérdeztem őket, a beszélgetésünk sokkal természetesebb volt. A kisfiúval tartott legtovább, amíg a bizalmi légkört sikerült kialakítanom, miután ez megtörtént, már magától is kezdeményezett velem beszélgetést. A három kislánnyal ezt rövidebb idő alatt sikerült megvalósítanom.

Ezt a két tevékenységet vizsgáltam meg négy gyermeknél. Ez a négy gyermek készített családrajzot, továbbá egy lazán irányított játéktevékenységet folytatott, amelynek a neve: a mackógyerek egy napja. Ez egy személyiségvizsgáló módszer. Ez a vizsgálat egy olyan közeget teremt a gyermek számára, amelyben a gyermek leginkább természetesen viselkedik, és amelyben a leginkább otthon érzi magát. Itt kibontakoztathatja a hozzá legközelebb álló tartalmakat.

A vizsgálat megvalósítása után, különböző szempontok szerint hasonlítottam össze először csak a történeteket. Ezt követte a rajzok kiértékelése. Végül pedig a történetek és a rajzok közötti összefüggéseket próbáltam megkeresni, illetve pontosabban a gyermekek családról alkotott képét kerestem.

Az óvodáskorú gyermekek családfogalmi képénél sikerült az alábbi megállapításokra jutnom. A gyermekek elsősorban azokat az embereket tekintik a családjuk tagjainak, akik a mindennapi interakciókban velük együtt részt vesznek. Ez alatt értem tehát, az édesanyát, az édesapát, és ha van a testvéreket. Természetesen ez nem minden esetben így történt, de a legtöbben igen. Így a gyermekek a családjuk alatt, azokat az embereket értik, akik velük együtt egy háztartásban élnek, és akikkel minden nap érintkezik.

Az esetek egyik sajátossága, ha elváltak a gyermek szülei. Itt az alábbiakban módosult a fentebb említett megállapítás. A gyermek, a családjá részeként tekintett arra szülőre is, aki a válást követően már nem vele élt együtt. Tehát a válás ellenére is ugyanúgy megjelent minden tevékenységében az édesapa, mint társainál, pedig életvitelszerűen, jó ideje már nem együtt él vele.

6. A MÓDSZEREK ALKALMAZHATÓSÁGA AZ ÓVODÁBAN

Az óvodapedagógusok, akkor tudnak a lehető legtöbbet tenni egy-egy gyermekért, ha nagyon jól ismerik őket. Ekkor képet kapnak a gyermek családi hátteréről, a gyermek érzelmi életéről, illetve egyébként a készségeiről, képességeiről. Ha mindent ismer a gyermekkel kapcsolatban egy óvodapedagógus, még nagyobb az esélye arra, hogy a gyermeket fejleszteni tudja.

A kutatásomban már beszámoltam arról, hogy csak bizonyos mértékig kompetencia területe egy óvodapedagógusnak a gyermek rajzainak kielemezése. Addig feladata ez, ameddig azt vizsgálja meg, hogy milyenek a gyermeknek a rajzi készségei. Illetve a gyermeknek a környezetében betöltött szerepét vizsgálhatja, de soha nem olyan jelleggel, hogy az esetleges konfliktusok megoldását is ő maga valósítaná meg. Ez minden esetben szakember feladata.

A szakirodalmi megállapítások viszont mind alátámasztják azt a nézetet, hogy a gyermek a rajzolás és a bábhoz kapcsolódó, illetve az egyszerű játékok során is levezeti a feszültségét, mintegy kijátszva ezt magából. A mackógyerek egy napja is egy ilyen játék lehet a gyermekek számára. Mivel a pedagógusnak nem kompetencia területe a problémának a megoldása, a felismerés viszont nagyon fontos a munkájuk során. Felkínálva a gyermeknek egy ilyen jellegű tevékenységet, minden bizonnyal a gyermek oldódni fog. Talán megkönnyebbül, és feszültsége enyhülni látszhat.

Fontosnak tartom, hogy minden pedagógus ismerjen olyan tevékenységeket, amelyekkel a gyermekeken a kompetencia területén belül segítséget adhat. A módszereket megismerve, úgy gondolom, hogy nem nehéz a megvalósításuk, hiszen a gyermekek rendkívül sok időt töltenek óvodapedagógusaikkal. Így a bizalom és az elfogadás adott a gyermekek részéről.

A mackógyerek egy napja is lehet olyan játékterápia, amellyel a pedagógus segíteni tud egy-egy gyermek beilleszkedési nehézségén, vagy a kudarcok feldolgozását segíti.

Igaz, hogy kevés gyermekkel lett a kutatás megvalósítva, de háromféle szempont alapján vizsgáltam a gyerekeket, ez egy kutatás kezdeményezése, és a későbbiekben ennek lehet folytatása. Ez a háromféle vizsgálat, egy hat hetes megfigyelési folyamat, egy családrajz megrajzoltatása, és a mackógyerek egy napja nevű kutatás elvégzése volt.

Így tehát a kevés gyermeket, több oldalról is vizsgáltam, több szempont alapján. Ez azért is volt fontos, mert így átfogóbb, és komplexebb képet kaptam róluk és a cselekvéseikről. Ez a kis létszámú vizsgálat a jövőre nézve tovább dolgozható, más nézőpontok alapján is elvégezhető, illetve több fővel is megvalósítható.

IRODALOM

- Balázsné Szűcs Judit (2008): Rajzelemzés belemagyarázás nélkül. SZORT BT, Budapest
- Bernáth László – Solymosi Katalin (1997): Fejlődéslélektani olvasókönyv. Terita Kiadó, Budapest
- Csák Annamária (2008): Tetszik tudni, mi elválunk aputól. In: Horányi Annabella – Kósáné Ormai Vera (szerk.): Gyerekeinkért: Gyakorlati pszichológia szülőknek, nagyszülőknek, egészséges és beteg gyerekekkel foglalkozóknak. Flaccus Kiadó, Győr
- Feuer Mária (1992): A gyermekrajzok pszichológiai vonatkozásai. /Oktatási segédkönyv/ GÉNIUSZ KFT, Budapest
- Kósáné Ormai Vera – Járó Katalin – Kalmár Magda (1979): Fejlődéslélektani vizsgálatok. Tankönyvkiadó, Budapest
- Kürti Istvánné – Dr. Szilágyi Lilla (1969): Új személyiségvizsgáló módszer óvodások és alsó tagozatos iskolások számára. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Mérei Ferenc – V. Binét Ágnes (1993): Gyermeklélektan. GONDOLAT, Budapest
- Millar. S. (1997): Játékpszichológia. Maecenas Kiadó
- N. Kollár Katalin – Szabó Éva (2004): Pszichológia pedagógusoknak. Osiris Kiadó, Budapest
- Polcz Alaine (1966): Bábjátékos oktatás. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest
- Tihanyiné Vályi Zsuzsanna (2009): Amiről a gyermekrajzok beszélnek. JatePress, Szeged
- Vajda Zsuzsanna (2001, 2006): A gyermek pszichológiai fejlődése. Helikon Kiadó
- Vajda Zsuzsanna (2002): Válsághelyzetek a gyermekek életében. In: B. Lakatos Margit – Serfőző Mónika (szerk.): Pszichológia: Szöveggyűjtemény óvodapedagógus hallgatóknak. Trezor Kiadó, Budapest
- Vajda Zsuzsanna – Kósa Éva (2005): Neveléslélektan. Osiris Kiadó, Budapest

- Kivonat az alábbi könyvből: Vass, Z. (2011). A képi kifejezéspszichológia alapkérdései - szemlélet és módszer. Budapest: L'Harmattan
Hagyományos és szimbolikus családrajzok
http://www.rajzelemzes.hu/rajzelemzes/Hagyomanyos_es_szimbolikus_csaladrajzok.html (a letöltés időpontja 2014. 03. 15.)